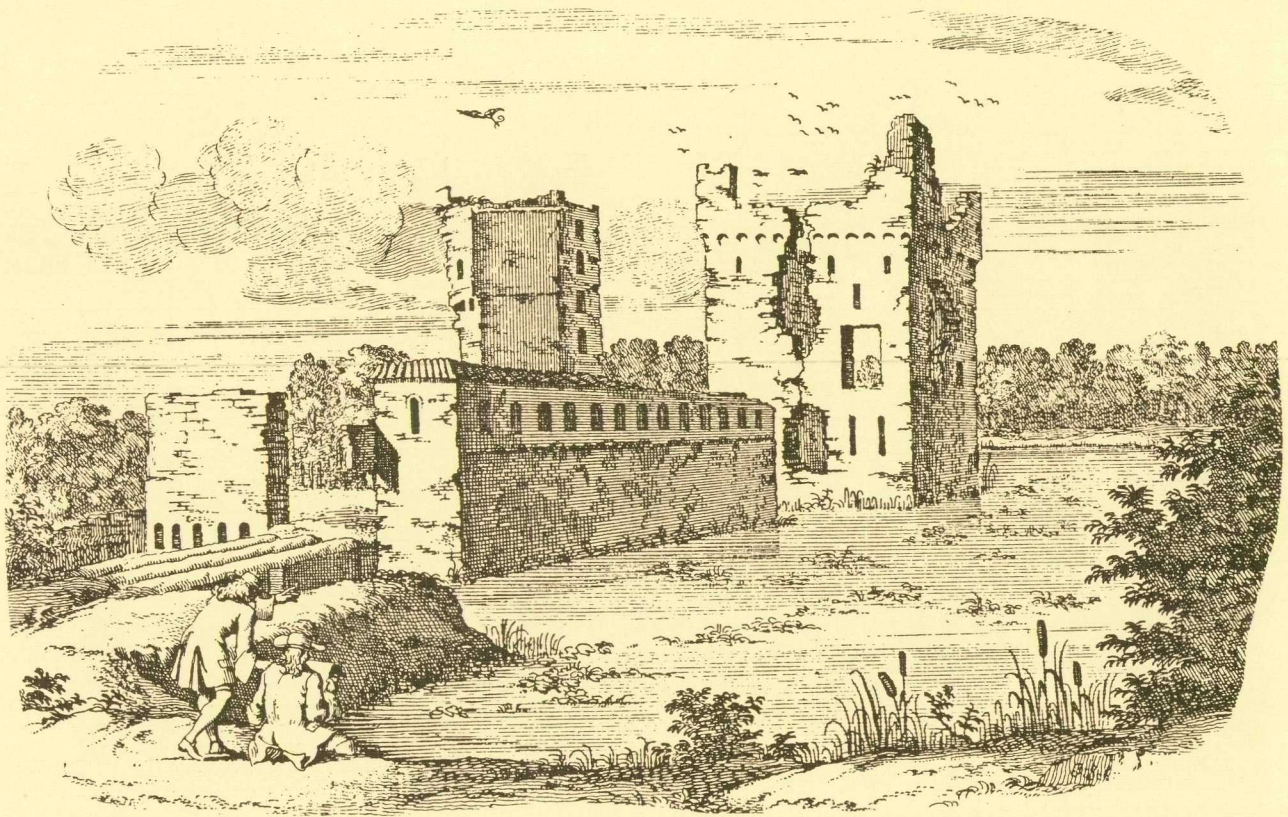

TIJDSCHRIFT HISTORISCHE KRING BREUKELEN

Jaargang 2
Nummer 1
Februari 1987

HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

VOORLOPIG BESTUUR

A.A. Manten, voorzitter

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen tel. 62253

W. Aerns, vice-voorzitter

G. van Nijenrodestraat 131, 3621 GH Breukelen tel. 63576

Mw. M.B. van Leeuwen - van Rossum du Chattel, secretaris

Bisschopswater 5, 3621 WV Breukelen tel. 63740

B. Barelds, penningmeester

Vrijheidslaan 126, 3621 HK Breukelen tel. 61779

H. Polderman, archivaris/bibliothecaris

Eendrachtlaan 21, 3621 DD Breukelen tel. 61716

Mw. A.T. de Lange, lid

Lt. Maltbystraat 41, 3621 KM Breukelen tel. 62259

REDACTIE

Mw. H.A. Manten - Werker

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen tel. 62253

DOELSTELLING

De Historische Kring Breukelen houdt zich bezig met de geschiedenis van Breukelen en de omgeving van Breukelen, alsmede met die aspecten van de regionale, vaderlandse en algemene geschiedenis die van belang zijn voor een goed begrip van de geschiedenis van Breukelen.

LIDMAATSCHAPSBIJDRAGE

Gewone leden (inclusief tijdschrift)

f 30,00/jaar

Verdere leden uit zelfde huishouden (zonder tijdschrift)

f 15,00/jaar

Los nummer tijdschrift

f 12,50

BETALINGEN

De lidmaatschapsbijdrage dient te worden voldaan na ontvangst van de acceptgirokaart.

Bankrekeningnummer: 3106.48.521 (t. n. v. penningmeester Historische Kring Breukelen). Gironummer van de (Rabo)bank: 42595.

KRINGAVOND

Iedere dinsdagavond van 19.30 uur precies tot 22.00 uur, op de zolder van "Boom en Bosch" (gemeentehuis), Markt 13, Breukelen.

Tijdschrift

Historische Kring

Breukelen

Jaargang 2

1987

© 1987 Historische Kring Breukelen.

Auteursrecht voorbehouden. Gehele of gedeeltelijke overneming of reproductie van de inhoud van deze uitgave, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende is verboden, behoudens de beperkingen bij de wet gesteld.

Redactioneel

In het oprichtingsjaar van de Historische Kring Breukelen is niet alleen de ledenaanwas stormachtig verlopen, maar zijn ook de drie nummers van de eerste jaargang van het tijdschrift gepubliceerd met een verheugende verscheidenheid aan artikelen en schrijvers. Zo'n vijftien artikelen zijn uit twaalf verschillende pennen gevloeid.

Bij het begin van de tweede jaargang van dit tijdschrift wil ik iets vertellen over de manier waarop het gemaakt wordt. We kregen nogal wat reacties over het gebruikte lettertype, dat als "mooi ouderwets" werd ervaren. Schijn bedriegt echter ook hier: de artikelen worden gezet op een Apple Macintosh Plus computer, en geprint met een Apple Imagewriter Plus, dus een veredelde matrixprinter. Dat verklaart het wat "rafelige" karakter van de letters: het is een verbeterde versie van de uit losse puntjes opgebouwde computerletters die iedereen wel eens gezien zal hebben. Vervolgens worden de pagina's "opgemaakt": de afbeeldingen worden tussen de tekst gevoegd, paginacijfers ingeplakt, pagina's op de goede lengte gebracht, en dan kan het naar de drukker. Dat is de Firma Kanters in Alblasterdam - de heer Kanters heeft in de beginfase intensief meegedacht over de wijze van uitvoering en we zijn heel gelukkig met het resultaat.

Deze manier van produceren biedt verscheidene voordelen. Allereerst uiteraard de prijs en de tijd die ermee gemoeid is; het hele procédé van zetten en corrigeren, waar een drukkerij vroeger veel tijd mee kwijt was, wordt overgeslagen. Een belangrijk voordeel is ook de flexibiliteit: tot op het laatste moment kunnen wijzigingen in de tekst aangebracht worden. Op deze manier kunnen ook minder geroutineerde schrijvers tot een goed eindresultaat komen: een eerste concept kan eens uitgetypt en geprint worden en vervolgens kan er, eventueel in overleg met de redactie, nog naar hartelust in geschrapt, veranderd en toegevoegd worden. Het artikel blijft in het computergeheugen opgeslagen totdat het geheel naar de zin is. Hopelijk helpt deze wetenschap sommigen van u over de drempel en waagt u ook eens een poging om wetenswaardigheden betreffende de geschiedenis van Breukelen vast te leggen.

In dit verband is het ook zinvol er bij stil te staan dat geen enkel verhaal "af" is. Het geeft een momentopname van de kennis en visie van één persoon, maar nadere gegevens kunnen soms uit een heel onverwachte hoek komen. Zo stelde de heer Polderman bij inlevering van zijn artikel over de Brouwerij (dat in dit nummer staat) dat hij weliswaar een flink aantal interessante feiten heeft verzameld, maar dat hij blij zou zijn als zijn werk ook tot reacties met verdere details zou leiden. Het plan is dan ook om plaats in het tijdschrift te bieden aan aanvullingen en commentaar op eerder gepubliceerde artikelen. Ook hier geldt dat alle beetjes helpen.

Kopij blijft natuurlijk, ook op wat langere termijn, van harte welkom !

Huub Manten-Werker

De Brouwerij

H. Polderman

Eendrachtlaan 21, 3621 DD Breukelen

De huidige Brouwerij

Wie in de oude dorpskern van Breukelen in de Dannestraat een zijstraatje tegenkomt met de naam "Brouwerij" zal de conclusie trekken dat hier een brouwerij staat of heeft gestaan. Het is al gauw duidelijk dat die brouwerij er nu niet meer staat. Maar hoe zag één en ander er dan vroeger uit en over welke tijd spreken we ?

De houten barak aan de rechterzijde en de van moderne steen opgetrokken brandweerkazerne hebben niets met een brouwerij te maken. Dat geldt duidelijk ook voor de garages en de werkplaatsen aan de linker- (= noord) zijde. Wat er dan nog overblijft zijn enige oude huizen aan de noordzijde, bij de hoek van de Dannestraat, die weliswaar sterk gerestaureerd zijn, maar toch nog hun ouderdom, welke wel zal teruggaan tot de 17de eeuw, verraden. Het zijn duidelijk altijd woonhuizen geweest, geen brouwerij.

Het wordt anders met de rij pakhuizen, die verderop in het straatje staan en die ook een historisch beeld oproepen. Het eerste pakhuis draagt in een gevelsteen een jaartal: 1890. Dat laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Het gebouw doet thans dienst als kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente. De volgende drie pakhuizen zijn ouder. In de afgelopen decennia zijn ze aan elkaar gebouwd, en ze zijn thans als opslagruimte bij de gemeente Breukelen in gebruik.

Het laatste pakhuis, aan de Vecht gelegen, is het oudste. In de top van de voorgevel is een ster ingemetseld. Waarom ? Je denkt al gauw aan een Davidsster, en vraagt je af of hier soms ooit een synagoge gevestigd is geweest. Een foute veronderstelling, zoals later zal blijken. Verder staat er daar aan de Vecht nog een blok van twee 19de eeuwse herenhuizen.

De gemeente Breukelen heeft de pakhuizen destijds aangekocht van de heer A.M. Kasteleijn. Mogelijk heeft die naam iets met een vroegere brouwerij te maken, maar de heer Kasteleijn en zijn directe voorouders staan in de eerste plaats bekend als graanhandelaren.

Eerst dus de heer Kasteleijn maar eens om inlichtingen gevraagd, die mij een heel eind verder kon helpen en bovendien enige interessante bijzonderheden vertelde. De familie Kasteleijn is één van de oudste geslachten in Breukelen. Zijn voorouders waren Franse Hugenoten, die de naam Chatelain droegen. Zij vluchtten, zoals zovele Hugenoten, na de herroeping van het Edict van Nantes naar Amsterdam. Daar vestigden zij zich in een nieuwe wijk, die de naam "le Jardin" (de tuin) kreeg. In de volksmond werd dit al gauw "de Jordaan", en de familienaam Chatelain werd Kasteleijn. De familie Kasteleijn vestigde zich aan het eind van de

17de eeuw in Breukelen.

De heer Kasteleijn kon mij ook vertellen dat de brouwerij niet in de pakhuizen gevestigd is geweest, maar in een afzonderlijk gebouw, dat stond op de plaats waar nu de 19de eeuwse herenhuizen staan.

Geschiedenis van de Brouwerij

Het is nu misschien goed om de geschiedenis van de Brouwerij eerst van de andere kant te benaderen.

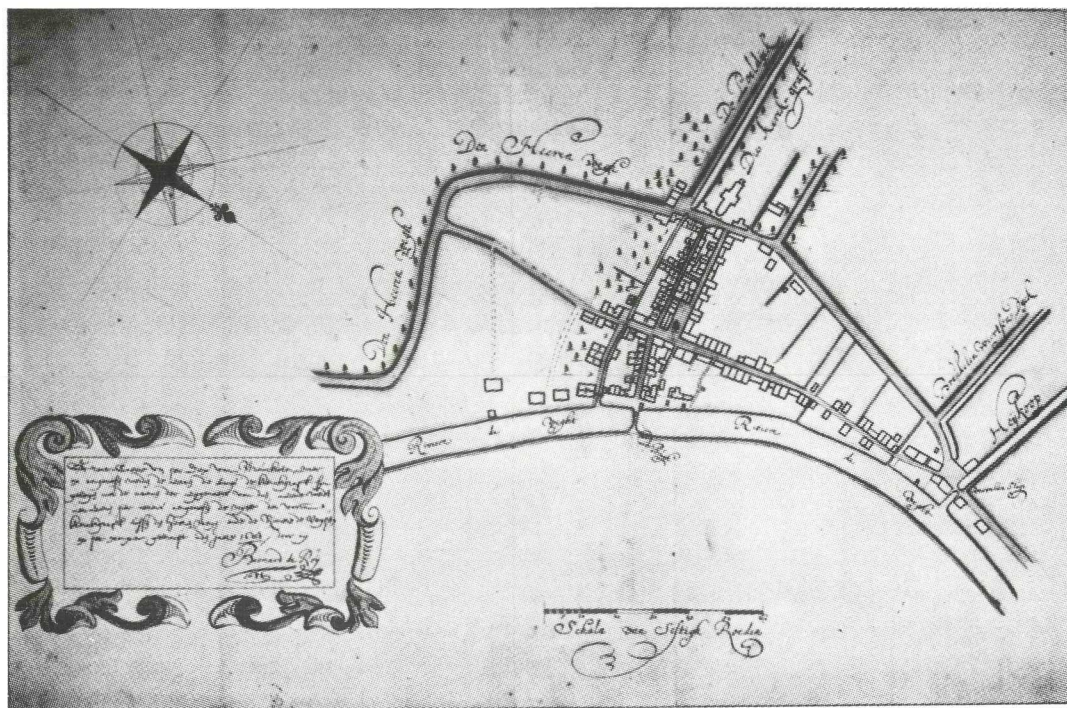
De hoek grond waarop één en ander stond ligt binnen de grenzen van de Dannegracht in het noorden, de Vecht in het oosten, de buitenplaats die nu Boom en Bosch heet in het zuiden en de Dannestraat in het westen.

Ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van het als gemeentehuis van Breukelen in gebruik zijnde huis Boom en Bosch is een boekje uitgegeven over de geschiedenis van het huis en zijn eigenaren¹. Daarin is te lezen dat het huis in 1675 is gebouwd. Uit stukken, onder andere koopakten, welke berusten bij het Rijksarchief, blijkt, dat het terrein van de hofstede welke in 1680 door Engel baron de Ruyter werd gekocht (nu Boom en Bosch) aan de noordzijde werd begrensd door grond die als moes- en kruidentuin in gebruik was en voorts door "de grond van Van der Horst, waarop een brouwerij staat".¹

Het huis Vecht en Dam

Op de bekende kaart van Bernard de Roij (Gront-Caerte van het dorp Breukelen uit 1681), die hier nog eens wordt afgedrukt (Afbeelding 1), is onderaan links langs de Vecht een plattegrond van het huis Boom en Bosch te zien. Daarnaast, aan het einde van een gestippelde toegangsweg vanaf de Dannestraat (nu Brouwerij geheten) twee wat kleinere blokjes, die de plattegronden aangeven van wat eens de brouwerij was, en tenslotte, tegen de Dannegracht aan, een wat groter blokje, dat niet anders kan zijn dan het huis Vecht en Dam. Het leuke is, dat op de lijst van eigenaren die bij deze grondkaart behoort, als eigenaar van Vecht en Dam staat aangegeven: de Brouwer tot Breukelen. Het is geen gewaagde stelling om hieruit te concluderen dat daarmee niet de naam van de eigenaar, maar diens beroep is bedoeld. Daarmee was hij ter plaatse bekend. Als dat zo is, dan kunnen ook voorgaande en volgende eigenaren van Vecht en Dam eigenaren van de brouwerij zijn geweest. Dat klopt wel, want zoals al vermeld grensde Boom en Bosch aan de grond van Van der Horst, waarop een brouwerij stond. In het boek "Plaatsen aan de Vecht en de Angstel" staan alle bekende eigenaren van Vecht en Dam vermeld.² Van 1655 tot 1675 was dat Jan Jacobsen van der Horst, die opgevolgd werd door Jan Gijsen Kaan. Dat lijkt dan "de brouwer tot Breukelen" van de kaart uit 1681 zijn geweest.

Niet alle eigenaren van Vecht en Dam waren bierbrouwers. In bovengenoemd boek staat als eigenaar van 1644 - 1655: C. Marcenier; dan volgt J.J. van der Horst, en vervolgens Jan Gijsen Kaan van 1675 - 1682.

Afb. 1. Gront-Caerte van het dorp Breukelen, door Bernard de Roij, 1681.

Daarna de kinderen Johan van der Voort van 1682 - 1684, Jan van der Voort van 1685 - 1686 en de erven Jan van der Voort van 1686 - 1725.

De heer R.W.C. Molenkamp, de huidige eigenaar van Vecht en Dam, wist mij te vertellen dat aanvankelijk het gehele hier beschreven gebied (het terrein dat met de brouwerij samenhangt) in één hand is geweest en wel in die van de eigenaar van Vecht en Dam. De erven Van der Voort waren vier of vijf dochters. Toen deze erfenis werd gedeeld is ook het eigendom van het terrein tussen Dannegracht en Boom en Bosch aan vier verschillende eigenaren gekomen. Waarschijnlijk bezat dus Johanna van der Voort, die van 1726 - 1736 eigenaresse van Vecht en Dam was, niet de brouwerij. In 1748 verkocht Adrian van de Cruys, een zoon van Johanna van der Voort, Vecht en Dam aan Joan Stoerak. Rond 1750 was opnieuw een Jan Jakobsen van der Horst brouwer te Breukelen.³ Hij was echter geen eigenaar van Vecht en Dam.

Het Rampjaar 1672

Al deze jaartallen liggen na 1672. Dat is het beruchte jaar waarin de Franse troepen ons land binnentrokken. In die oorlog zijn heel veel nog bestaande middeleeuwse kastelen verwoest. Het gebruik van het buskruit was blijkbaar zo ver geperfectioneerd, dat dit niet alleen werd gebruikt om stenen of loden kogels weg te schieten, maar vooral om gebouwen op te blazen. In heel Nederland vindt u de sporen van deze oorlog; om dicht bij huis te blijven: de kastelen Nijenrode, Gunterstein, Ruwiel en Ter Aa

moesten het ook ontgelden. In het dorp Breukelen werden door de Fransen tevens ongeveer 100 huizen opgeblazen om een goed schootsveld te verkrijgen voor de aan weerszijden van de Vecht opgeworpen schansen. Vandaar dat er maar enkele gebouwen in Breukelen van oudere datum zijn dan 1672.

Maar in 1681 blijkt het dorp er weer te staan, vrijwel volgens het oude grondpatroon. Er moet dus na het vertrek van de Fransen een enorme bouwactiviteit zijn ontwikkeld. Van de opgeblazen huizen zullen wel fundamenten en muurresten zijn blijven staan, hetgeen de herbouw in de oude vorm zal hebben bevorderd.

De bierbrouwerij

Er bestaat een tekening van het oude dorp Breukelen in 1660 (zie Afbeelding 2). Links ziet u eerst een gedeelte van de tuin van Boom en Bosch en vervolgens enige trapgevels: de brouwerij. Let u ook eens op het toestel aan de waterkant. Ook op een andere tekening (Afbeelding 3), uit ca. 1770, staat een soortgelijke brouwerij afgebeeld, met eveneens een dergelijk toestel.

Het zou interessant zijn te weten wanneer de brouwerij nu eigenlijk is gebouwd. Er zijn hierover wel enige hypothesen op te bouwen.

Bier is bijna zo oud als de wereld. Overal waar koren verbouwd werd,

CCXXXII.

De BREUKELERBRUGH over den Vechtstroom met het Oude Riddermatige huis Gunterstein, zynde wel eer bewoont geweest door den Heer Joan van Oldenbarnevelt, deeze Afbeelding is getekent in 't Jaer 1660.

Afb. 2. De Breukelse-Brug en Out Gunterstein, door A. Rademaker, uit 1660.

Afb. 3. Tekening van de brouwerij van de Vechtzijde gezien, omstreeks 1770. Origineel in het Rijksarchief te Utrecht.

werd er al spoedig een gistend brouwsel van gekookt. Vooral gerst leende zich daarvoor goed. Bier was de enige volksdrank in de vroege en latere Middeleeuwen. Er was natuurlijk wel water, maar dat kon alleen maar rivierwater of regenwater zijn, waarvan al vroeg duidelijk was, dat dit de verspreider van veel ernstige ziekten was. Iedere huisvrouw brouwde bier. Daartoe werd het water gekookt hetgeen veel bacillen doodde, maar dat gebeurde ook door de door gisting ontstane alcohol.

Rond 1500 werd het bierbrouwen gereguleerd en ging het brouwen plaatsvinden in aparte brouwerijen. De meeste brouwerijen zijn in de 16de eeuw ontstaan, en de kwaliteit van het bier verbeterde sterk. Ook de huidige brouwerij Heineken gaat terug tot op die tijd, en wel op de in 1592 in Amsterdam begonnen brouwerij Den Hoyberch.⁴ Elke stad had spoedig zijn eigen brouwerij, maar kleine dorpen zoals Breukelen in de regel niet. Het stichten van een brouwerij was natuurlijk sterk afhankelijk van het aantal inwoners van een plaats. De eerste brouwerijen zullen wel in de steden van de grond zijn gekomen; het is niet logisch dat er in Breukelen eerder een brouwerij zou zijn geweest dan in Amsterdam. De start van de Breukelense brouwerij zal dus vermoedelijk na 1600 zijn te plaatsen. Misschien (maar dat is pure veronderstelling) moeten we daaraan de bouw van het huis Vecht en Dam verbinden, waarvan de vroegste historie nog in nevelen gehuld is. De eerste bekende eigenaar was, zoals reeds vermeld, C. Marcenier in 1644.

Van belang voor de datering is ook de toestand van het water dat voor het bierbrouwen werd gebruikt. Dat was dus gewoon water uit rivier en plas. Maar bij gebrek aan riolering werd - ook toen al ! - het oppervlakte-water in Amsterdam in de 16de eeuw sterk verontreinigd. Bekend is dat in 1507 enige ingezetenen van Amsterdam werden beboet omdat zij "private" in de gracht hadden gegooid. In 1530 lieten de Amsterdamse brouwers speciale waterschuiten varen die het schone water buiten Amsterdam, steeds verder de rivieren op, moesten halen. In 1531 werd de brug in Abcoude verbreed om de waterschuiten te kunnen laten passeren. In 1651 werd een speciaal waterschip gebouwd dat ook in de wintermaanden kon varen: het was als ijsbreker gebouwd door een tiental Amsterdamse brouwers. Deze ijsbrekers voeren tot ongeveer 1786. Daarna werd het waterhalen nog uitgebreider georganiseerd.⁵

De waterschepen moesten steeds verder de rivieren (Amstel en Vecht) op om helder water te kunnen laden, hetgeen natuurlijk een kostbare zaak was. Wat is er dan mooier dan in Breukelen aan de Vecht een brouwerij te bouwen, waar het heldere water voor het opscheppen is ? Op een tekening van Dirk Verrijk (1734 - 1786) is de brouwerij duidelijk te zien (Afbeelding 4). Op deze tekening is ook het eerder genoemde houten toestel aan de Vechoever beter zichtbaar, dat nu, mede vanwege de buisleiding naar het brouwerijgebouw, duidelijk als een pomp op de Vecht is te herkennen.

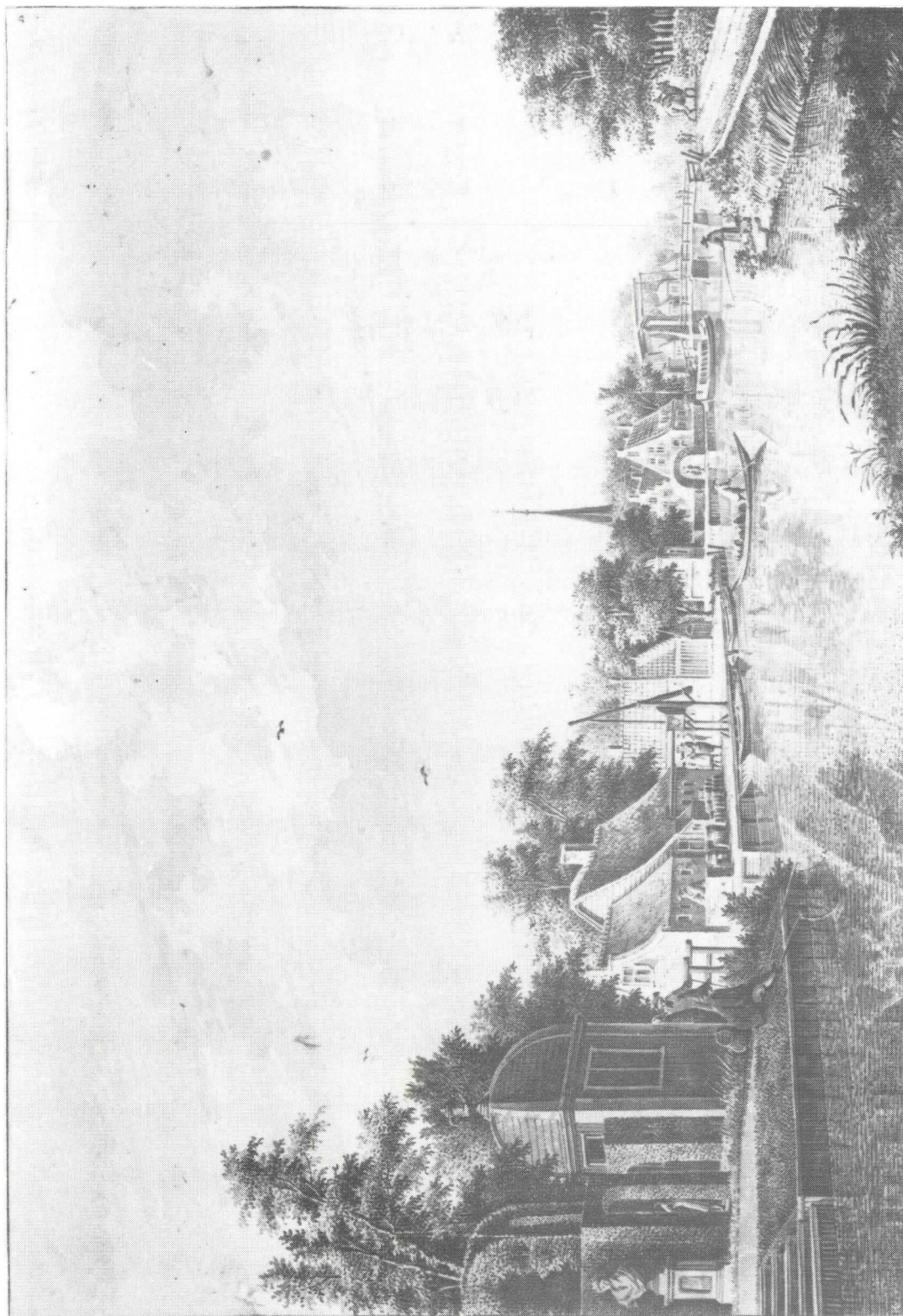
De brouwerij zal dus in gebruik zijn geweest vanaf de eerste helft van de 17de eeuw met een onderbreking in de jaren rond 1672. Toen zal de brouwerij wel hetzelfde lot als de omringende bebouwing hebben ondergaan. Maar hij werd weer opgebouwd.

Van het wel en wee van de brouwerij is ons verder niet veel bekend. De brouwerij wordt genoemd in twee historische boekjes. In "Kabinet van Nederlandsche en Kleefische Oudheden" staat in een beschrijving van het dorp Breukelen⁶ dat "dit vermaarde Dorp is geleegen in het Neder-Sticht van Utrecht, aan de rechter-zyde van de Vecht, tusschen Maarssen en Loenen. Het zelve is zeer aanzienlyk, hebbende verscheide Straaten, veele Winkels van allerley Neeringen, en een Brouwerije, niet anders als of het een kleyne Stad was." Dat was omstreeks 1725.

Ook in het boekje "De Tegenwoordige Staat van Utrecht" (1772)⁷ wordt van Breukelen vermeld dat "het een vry groot en aanzienlijk dorp is, met eenige straaaten, eene brouwerije en veele winkelen voorzien". Hieruit blijkt wel, dat men de aanwezigheid van een brouwerij in een dorp van de grootte van Breukelen als iets bijzonders ziet. Het maakt ook duidelijk dat er maar één brouwerij is. Dit laatste is van belang omdat ik nog enige bierbrouwers op het spoor gekomen ben, die dus allen eigenaren van dezelfde brouwerij zijn geweest.

De brouwers

Van Leusen schreef over de schade welke de inwoners van Breukelen leden door de inkwartiering van de Pruisische troepen in 1787, en

Afb. 4. Gezicht op het dorp Breukelen vanuit het zuiden met links de brouwerij en een tuinkoepel op de voorgrond. Gewassen tekening in oost-indische inkt, door Dirk Verrijk. Het jaar waarin deze tekening is gemaakt is niet bekend; vermoedelijk jaren zeventig van de 18de eeuw. Origineel in het Rijksarchief te Utrecht.

vermeldt ook de naam van de bierbrouwer Cors de Jong.⁸ Zelf vond ik in de agenda van de in- en uitgaande brieven van het jaar 1829 in het archief van de gemeente Breukelen-Nijenrode⁹ een brief over het bekeuren van de bierbrouwer J. Jarman, wiens knecht zonder patent (ventvergunning) bier met de bierwagen bij de burgers had thuisbezorgd (zie Afbeelding 5). Een schromelijke vergissing, deze bekeuring, vindt de controleur die hierover adviseerde, want Jarman zelf bleek wel een patent te hebben, hoewel hij persoonlijk nooit de bierwagen reed. Het patent had gewoon op naam van de knecht moeten staan, afgezien van de vraag of een alhier gevestigde bierbrouwer wel een patent nodig heeft om zijn eigen bier bij de klanten thuis te bezorgen.

Deze Jarman komt ook voor in het dan beschikbare kadaster¹⁰ als eigenaar van de brouwerij (1830). Hij verkoopt de brouwerij, geheel of gedeeltelijk, in 1841 aan Gerrit C. van Hattem, die de zaak in 1842 op zijn beurt verkoopt aan A.J. Wernink, bierbrouwer en azijnmaker. Door de splitsing van de kadastrale nummers is het moeilijk om precies na te gaan wat er steeds verkocht werd, alles of een gedeelte. Vervolgens werden nog vóór 1850 de gebroeders Kasteleijn eigenaren van de brouwerij.

Intussen heeft er in de bierwereld een stille revolutie plaatsgevonden. Er werd rond 1850 meer en meer Beiers bier ingevoerd. Dat bier werd bereid met hop en staat nu als pils (van Pilsener bier) bekend. Dat Beierse bier bleek lekkerder dan het vaderlandse nat en werd een enorme concurrent. Daarom gingen de meeste brouwerijen over op het produceren van dit lichte bier. Daarmee waren echter investeringen gemoeid, die vele kleine brouwerijen hun bestaan kostten.¹¹

De gebroeders Kasteleijn namen Beierse bierbrouwers in dienst, die zorgden voor pils uit Breukelen. Dat ging goed totdat één van die bierbrouwers er met het bedrijfskapitaal vandoor ging, f. 30.000,-; voor die tijd een enorm bedrag.

De gebroeders Kasteleijn beëindigden tussen 1870 en 1875 de brouwerij en gingen door met de graanhandel. Het brouwerijgebouw werd afgebroken en het dubbele herenhuis, dat er nu nog staat, werd op die plaats gebouwd in 1879. Het pakhuis aan de Vecht, dat bij de brouwerij als gerstpakhuys in gebruik was, kon als zodanig bij de graanhandel dienst blijven doen. Tussen 1875 en 1890 werden de pakhuizen in hun huidige vorm gebouwd. De precieze data kunnen bij nadere studie wellicht worden achterhaald.

Kijkt u tot slot nog eens goed naar de foto van de kopergravure uit ca. 1770 (Afbeelding 4). Daarop is niet het eigenlijke brouwerijgebouw maar de gerstschuur te zien, met op alle ramen sterren, en één ster in de top van de voorgevel. De heer Kasteleijn kon mij de oplossing geven: het is geen Davidsster, want die heeft zes punten, en deze ster heeft een ander model met vijf punten. De brouwerij en het gehele perceel omliggende grond stond vroeger bekend als "de Vijfhoek". De ster met de vijf punten verwees naar de naam van de brouwerij!

De Ondergetekende, Controleur geleerd ~~Substitu~~
de hier by gaande rekest van J. Jarman bier brouwer
te Breukelen.

is van Meening

Nat er alle redenen bestaan om favorabel op dezel-
ve te dispaneren dewyl uit alle omstandigheden ten
den delykste is gebleken dat de intentie van den Heer
Jarman geweest is om door het nemen van Patent
als Kramer ~~te~~ nog een Lincetius Londe Lijn
of een bierbrouwer die zyne eigene bieren te huis
brongt wel als zoodanig te beschouwen zij + volkomen
aan de wet te voldoen, en dat het alleentijds onbe-
de in dezelve is geweest dat hij dat Patent niet op
de naam van deszelfs knecht maar op zich zelve
heeft genomen, daar het nog bekend is den Heer Jarman
sijn men in persoon de bierwagen rye, dat hy nog-
tans hiervoor tegen de letter der wet gezondigd
hebbende niet alleen bekeurd is geworden maar ook
by het voldoen der boete is genood saakt geweest volgens
de wet een Patent op de naam van zyn knecht te nemen
dat hy dus nu een dubbel patent recht voor dezelve
zaak heeft moeten betalen het geen zeer zeker de intentie
van den Wetgever niet zal geweest zyn.

Waarom de Controleur adviseert tot de terug-
gaven aan den Heer Jarman van f. 4-73 zynde het
bedrag van het Patentrecht ten zyne namen
abusivelyt gesteld.

de Controleur
M. W. M.

Afb. 5. Brief uit 1829 over het bekeuren van de bierbrouwer J. Jarman.

Veel dank ben ik verschuldigd aan de heren A.M. Kasteleijn en R.W.C. Molenkamp, die nuttige inlichtingen verstrekten, en aan de heer J. van Muiswinkel, die me enige mooie illustraties verschafte.

Noten

- 1 M.A. Prins-Schimmel, 1984, Boom en Bosch, De geschiedenis van het huis en zijn eigenaren. Gemeentebestuur van Breukelen, Breukelen, 32 blz.; zie in het bijzonder blz. 7.
- 2 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, 1985. Plaatsen aan de Vecht en de Angstel. Canaletto, Alphen aan den Rijn/Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, gewijzigde en aangevulde uitgave, blz. 237.
- 3 Hij wordt als zodanig genoemd in de "Uitzettingen van de belastingen op de consumpties, 1749-1805". Oud Archief Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 44-46 (Gemeentehuis te Breukelen).
- 4 O. Holzhaus en L. van Noppen, 1984. Bier. Michon, Bussum.
- 5 N. de Roever, 1889. Uit onze Oude Amstelstad. Schetsen en Tafereelen betreffende de Geschiedenis der Veste, het Leven en de Zeden harer Vroegere Bewoners. Uitgeverij Minerva, Amsterdam, blz. 46-57.
- 6 Smidt's Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden, deel 5. Amsterdam, 1725.
- 7 Anoniem, 1772. Hedendaagsche Historie, of Tegenwoordige Staat van Alle Volken, deel 22. Vervolgende den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden, en vervattende in 't byzonder dien van Utrecht, met Landkaarten, en Printverbeeldingen versierd. Band 12 Vervolgende de Beschryving van de Provincie van Utrecht. Wed. Isaak Tirion, Amsterdam.
- 8 H.J. van Leusen, 1986. De schade, door Pruisische troepen in 1787 in Breukelen aangericht. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nummer 3, blz. 100-103.
- 9 Agenda van in- en uitgaande brieven gemeente Breukelen-Nijenrode, 1829. Gemeente-archief Breukelen-Nijenrode (Gemeentehuis te Breukelen).
- 10 Kadaster C.22 Breukelen-Nijenrode.
- 11 J. de Rek, 1978. Koningen, Kabinetten en Klompenvolk. Bosch & Keuning, Baarn, blz. 81.

Uit oude raadsnotulen

1. Raadsleden van 1878 willen zelf ook een krant lezen

"Door eenige leden wordt de wensch geuit zich nog een tweede exemplaar van de Utrechtsche Courant aan te schaffen, voor de raadsleden die aan de Vechtkant wonen. De Voorzitter geeft, alvorens hiertoe over te gaan, in overweging zich dienaangaande met den briefvengarder, den heer J.W. de Bruijn te verstaan en hem te verzoeken daags na de lezing een exemplaar voor genoemde heeren disponibel te stellen.

Conform besloten."

Uit: Notulen van de vergadering van de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters van 27 februari 1878.

[Het eerste exemplaar van de krant was ten behoeve van de burgemeester, die tevens de gemeentesecretaris was.]

A.A.M.

Het gebied van Breukelen aan de oostelijke Vechtoever tijdens de Middeleeuwen

Arie A. Manten

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In de hier volgende bladzijden wil ik kort stilstaan bij de oudste bewoningsgeschiedenis van het deel van Breukelen dat gelegen is langs de oostelijke oever van de Vecht.

Gedurende een groot deel van de Middeleeuwen was alleen de strook land langs de Vecht voor de mens toegankelijk. In geologisch opzicht bestond dat gebied van west naar oost uit eerst een smalle gordel

Afb. 1. De situatie ten oosten van de Vecht bij Breukelen in de vroege Middeleeuwen. Tussen de rivier en de veenwildernis lag een smalle strook bewoonbaar land. Van beide kanten had die strook van tijd tot tijd te lijden onder wateroverlast.

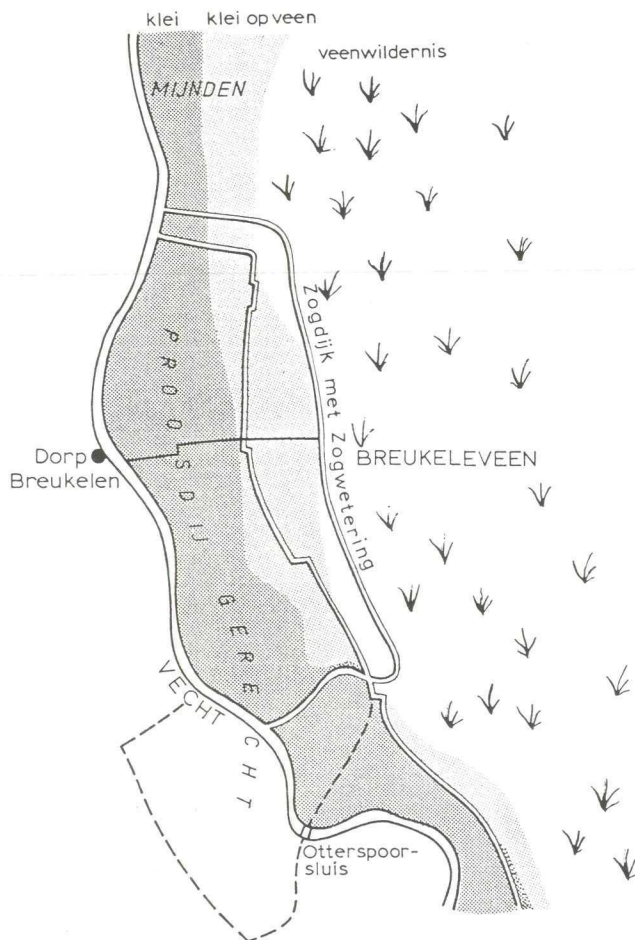
Afb. 2. Om de wateroverlast uit de achterliggende hoogveenwildernis te beperken groeven de boeren al vroeg sloten, die met elkaar in verbinding gebracht een achterwetering gingen vormen. In latere documenten werd deze als de Proosdijse wetering aangeduid.

stroomruggrond, direct langs de rivieroever, vervolgens een strook komklei en tenslotte een strook klei-op-veengrond (Afbeelding 1). Op de stroomrug waren in ieder geval reeds in de 10de eeuw boeren woonachtig, en mogelijk ook al veel eerder.

Proosdijse wetering

Ten oosten van de klei-op-veen begon een uitgestrekte hoogveen-wildernis, het Broecklederveen of Breukeleveen. Doordat het veenmos veel water kon opslaan groeide het veenmosveen uit tot aanmerkelijk boven de omgeving. Vooral in zeer natte tijden zal dat de bewoners van de Vecht-oever problemen hebben gegeven. Het overvloedige water stroomde dan over hun woongebied af in de richting van de rivier.

Daarom is al vroeg geprobeerd om die wateroverlast enigszins onder

Afb. 3. In de 12de eeuw strekte de cultuurgrond zich uit tot aan de Zogwetering, is de Otterspoordam met Otterspoorsluis er, en omvat het Proosdijgerecht ook een gedeelte land aan de westzijde van de Vecht.

controle te brengen. Daartoe groeven de boeren aan de achterzijde van hun cultuurland sloten die het afstromende water konden opvangen. Vermoedelijk hebben zij dat werk op verschillende plaatsen onafhankelijk van elkaar ter hand genomen. De diverse rechte hoeken die in het tracé van de zo ontstane achterwetering waar te nemen zijn, getuigen daarvan (Afbeelding 2).

Zogwetering

Na verloop van tijd zal de behoefte aan een vergroting van het beschikbare land gevoeld zijn. Er werd een tweede wetering gegraven, verder naar het oosten gelegen. Dat werd de Zogwetering, met daarnaast de Zogdijk of Zouwendijk, ter hoogte van de tegenwoordige Scheendijk, op of nabij de "veenscheijdinge"; het woord zog, zouwe of zuwe duidde een pad aan dat door een moeras liep. Deze Zogwetering kwam duidelijk meer planmatig tot stand dan de oude achterwetering. Hoewel niet strak in een rechte lijn aangelegd, volgde de Zogwetering onmiskenbaar een aaneengesloten tracé (Afbeelding 3). Ze reikte verder dan het gebied van Breukelen; ook langs het ten zuiden van het Breukeleveen gelegen Maarsseveen (Tienhoven was daar toen nog niet van afgesplitst) strekte de Zogwetering zich uit.¹

Mogelijk gebeurde er rond de tijd van het graven van de Zogwetering nog iets belangrijks in dit gebied. Tussen de Vecht en de Zogdijk is het land opmerkelijk regelmatig verkaveld, in tegenstelling met de zeer onregelmatige verkaveling in het eveneens reeds vroeg bewoonde gebied van het Bisschopsgerecht aan de overkant van de Vecht. Misschien is er, toen de nieuwe landbouwgronden tussen de Proosdijse wetering en de Zogwetering verdeeld moesten worden, tevens sprake geweest van enige herinrichting van het oude gebied, waar nodig gepaard met grondruil. De praktijkervaringen met de inrichting en het gebruik van het land in de regelmatig verkavelde oude veenontginningen ten westen van de Vecht zouden daarbij als voorbeeld gediend kunnen hebben.

Met de uitvoering van de hiervoor genoemde werken had het gebied tussen Vecht en Scheendijk in grote lijnen de vorm gekregen die het nu nog heeft.

Proosdijgerecht

Uit de 12de eeuw stammen de oudste gegevens waaruit het bestaan van het Proosdijgerecht van Breukelen blijkt. Het was toen een heerlijkheid in het bezit van de proost van Sint Pieter te Utrecht. Het gerecht omvatte het oude land tussen de Vecht en de veenwildernis. De Weer vormde de noordgrens. De Zogwetering werd de vanzelfsprekende oostelijke grens van het gerecht Proosdij te Breukelen (in later eeuwen geleidelijk vaker als Proosdij gespeld).

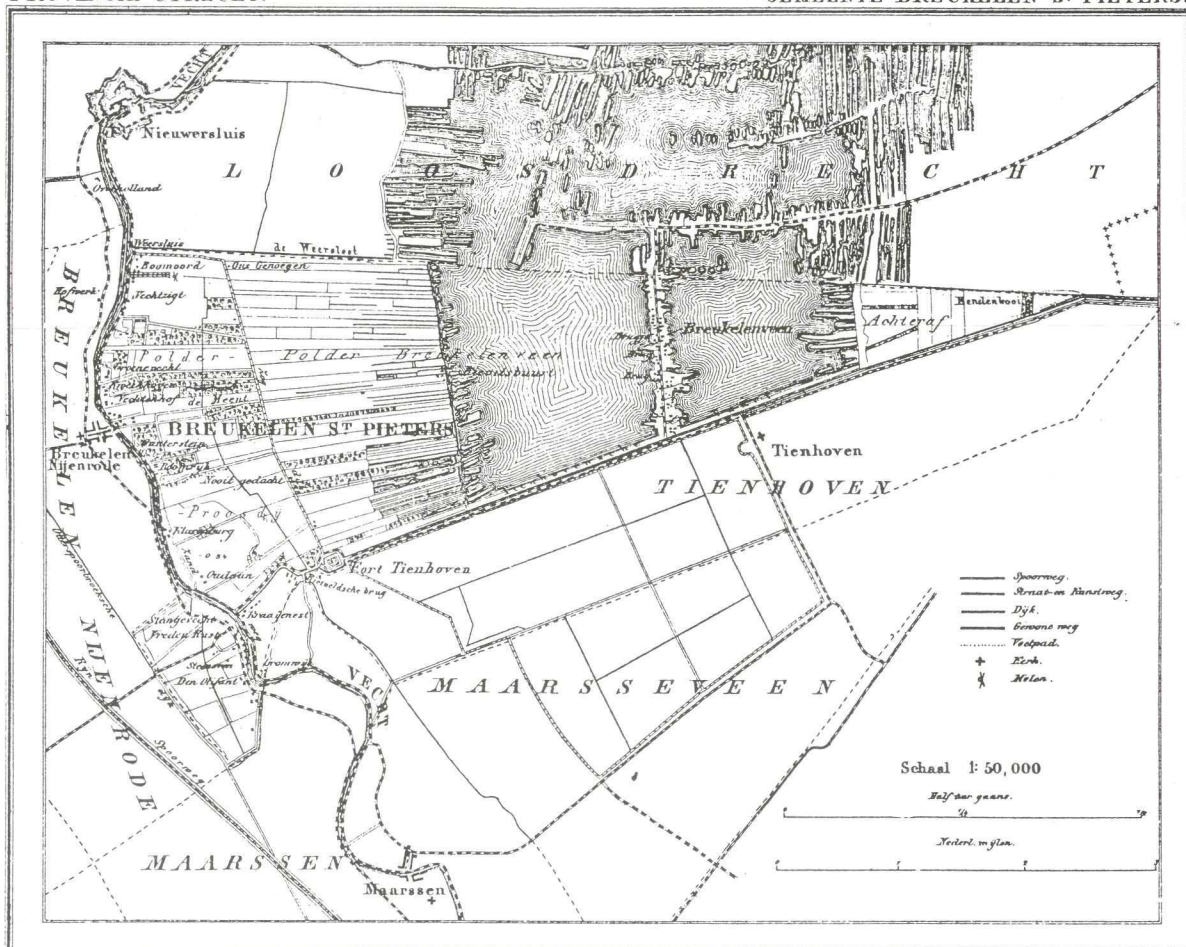
De zuidgrens van het gerecht liep anders dan men bij eerste indruk zou hebben verwacht. Het zou eigenlijk heel logisch zijn geweest indien het

veenwatertje dat daar in de buurt lag (en wat zich heden ten dage uitstrekt langs de Nieuwe Weg, tussen Fort Tienhoven en het Kraaiennest) als een natuurlijke grens was genomen. Maar dat gebeurde niet. De grens kwam, vanaf ongeveer de plaats waar de Proosdijse wetering in die beek kwam, in een meer zuidwestelijke richting te lopen. Ook een stuk land ten zuiden van de beek kwam zo bij Proosdij. Nog opmerkelijker was dat de grens ook aan de overkant van de Vecht nog een eindje werd doorgetrokken, om pas bij de Otterspoorbroeksedijk naar het noordwesten te buigen en vervolgens weer terug naar de Vecht, ongeveer ter hoogte van waar in de 13de eeuw het huis Oudaen zou worden gebouwd (Afbeelding 3).

De verklaring van deze opmerkelijke gebiedstoedeling aan de zuidzijde van het Proosdijgerecht school in de aanwezigheid van de Otterspoordam,

PROVINCIE UTRECHT.

GEMEENTE BREUKELLEN St PIETERS.

Geteekend door J. Kuijper

1875 Bunders. 750 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

Afb. 4. Kaart van de gemeente Breukelen-St. Pieters, getekend door J. Kuijper in 1866 en opgenomen in de Gemeente-atlas van Nederland, een meerdelig boekwerk, dat in de jaren 1865 - 1882 verschenen is bij Hugo Suringar te Leeuwarden. Bij Breukelen-St. Pieters behoorde nog steeds ook een gebiedsdeel aan de overzijde van de Vecht, een erfenis uit de Middeleeuwen.

ter plaatse van de Vecht onderbroken door de Otterspoorsluis. Die dam, welke zich tot op flinke afstanden oost- en westwaarts van de Vecht uitstreckte, was aangelegd om de wateroverlast die Utrecht regelmatig ondervond van de getijderivier de Vecht te beperken. De zuidgrens van het gerecht Proosdij volgde de loop van de Otterspoordam.

De Vecht was in het midden van de Middeleeuwen de hoofd-handelsweg van de stad Utrecht. Door de beperking in de bevaarbaarheid van die rivier tengevolge van de Otterspoorsluis kwam daar ter plekke een van de eindpunten te liggen van de Utrechtse overzeese scheepvaart en handel. Daardoor ontstond, naar we mogen aannemen, daar een dorp van enig belang, Otterspoor geheten. Vermoedelijk hebben aan beide zijden van de Vecht nabij de sluis mensen gewoond. De dam en sluis vormden de verbinding tussen beide oevers. Het was in bestuurlijk opzicht gewenst de totale nederzetting binnen één gerecht te hebben. Vandaar de lob die het Proosdijgerecht kreeg aan de westkant van de Vecht.

Wanneer de Otterspoordam en het dorpje Otterspoor zijn gebouwd is niet met zekerheid bekend; in de literatuur wordt voor de dam de periode van omstreeks 1140 - 1150 als mogelijkheid genoemd.² Maar in 1139 was er reeds een geschil over de rechten op de tienden (een belasting) van het dorp Otterspoor,³ hetgeen op een hogere ouderdom zou kunnen wijzen.

Nadat in 1327 een Vechtdam met sluis was aangelegd ter hoogte van Vreeland, konden de Otterspoordam en -sluis worden opgeruimd.⁴ Maar het Proosdijgerecht behield zijn gebied aan de westzijde van de Vecht. Dat bleef ook zo toen in 1815 de gerechten Proosdij en Breukeleveen werden samengevoegd tot de gemeente Breukelen-St. Pieters. Tot op de laatste dag van zijn bestaan, 31 december 1949, behield die gemeente de lob aan de overkant van de Vecht. Een Middeleeuwse situatie, die destijds heel logisch was, had nog meer dan zes eeuwen lang nadat de grondslag daaraan ontvallen was, stand weten te houden!

Bij dit alles komt de vraag op of het gerecht Proosdij pas tot stand kwam na de aanleg van de Otterspoordam, of dat dat gerecht ouder was en tijdens of na de aanleg van die dam aan de zuidkant een grenswijziging heeft ondergaan. Ik acht dit laatste het meest aannemelijk, maar kan het bewijs uit oude archiefstukken niet leveren.

Noten

- 1 W.F.J. den Uyl, 1958. Achttienhoven, Westbroek, Maarsseveen, Tienhoven. Provinciale Almanak voor Utrecht, 1958, Mengelwerk, blz. 26 - 27.
- 2 S.J. Fockema Andreae, 1950. Studiën over Waterschapsgeschiedenis. Deel 4: Het Nedersticht. E.J. Brill, Leiden, blz. 10 - 12.
- 3 Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301, deel 1, No. 377.
- 4 Fockema Andreae, 1950, blz. 22, 23, 41.

De tekeningen in de afbeeldingen 1 - 3 konden worden gemaakt dank zij financiële steun van de Watersportvereniging de Vierde en Vijfde Plas.

Het graven van een wetering in 1455

Arie A. Manten

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

De bedoeling van dit artikel is om u een indruk te geven van een Middeleeuwse oorkonde over een Breukelens thema. Daartoe is een onderwerp gekozen dat mij op zichzelf ook interessant genoeg lijkt om er iets over mee te delen: hoe groef men een wetering die de eerste fase vormde van het in cultuur brengen van een tot op dat moment nog onontgonnen stuk veenwildernis. We lezen daarover in een document uit 1455.

Eerst wordt verteld waar het charter, de oorkonde, over gaat. Daarna volgt een letterlijke transcriptie, regel voor regel, van het document - dus een overzetting van het oude Middeleeuwse handschrift in drukletters van tegenwoordig. Een afbeelding van het volledige charter is bijgevoegd, zodat puzzelaars onder de lezers de oude handgeschreven tekst kunnen vergelijken met de getranscribeerde versie.

De inhoud van de oorkonde

De oorkonde werd afgekondigd door de deken en het kapittel van de kerk van St. Pieter te Utrecht.

In de oorkonde werd voor iedereen afgekondigd dat er een verordening en overeenkomst was gemaakt door het kapittel en al de grondeigenaren en andere inwoners van Breukeleveen om een wetering te graven op de grens van Holland en het Sticht Utrecht, op de manier zoals in het navolgende zal worden beschreven.

Allereerst moest men een greppel gaan graven op de in het voorafgaande beschreven grens, te beginnen bij de Nieuwe Lodijk. De greppel moest gelijk op lopen met de grens met Holland over een afstand van 216 roeden (ca. 800 m) of zoveel meer als dat het nuttigste of beste paste bij de aard van het veengebied.

Een paar zaken die in het voorafgaande aan de orde kwamen vragen om enige verduidelijking.

Een kapittel was een groep kloosterlingen, die zorgde voor de godsdienstige verrichtingen in een bepaalde kerk. De deken was het hoofd van die groep. De bisschop van Utrecht had aan diverse kapittels stukken land geschonken, zodat ze uit de inkomsten daarvan in hun levensonderhoud konden voorzien. Het kapittel van St. Pieter was zo de landsheer geworden van Breukeleveen.

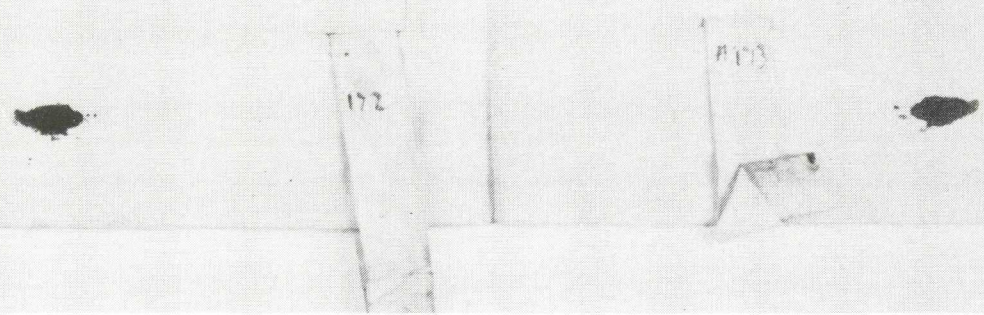
De wetering die gegraven moest worden betrof de Weersloot, op de grens van Ter Sype (thans Nieuw-Loosdrecht geheten) en Breukeleveen. Van die Weersloot bestond toen al een belangrijk gedeelte. Hij zou in 1455 verder naar het oosten toe verlengd moeten gaan worden. Mijnden en de beide Loosdrechten behoorden toen tot Holland, vandaar dat gesproken werd van een wetering op de grens van Holland en het Sticht Utrecht.

De Nieuwe Lodijk is een thans verdwenen weg. Hij lag ongeveer aan de oostzijde van de huidige Breukeleveense Plas (die toen nog niet bestond) en liep evenwijdig aan de tegenwoordige Breukeleveense Herenweg, die destijds de Oude Lodijk heette.

Wt den en fapnet der beken enre peere inder den noue allen liden so dan een en dinnere
 wederinge en euen en maken sel ruffen hollant en den gheslucht van buer in allen manieren
 gheslucht van sye begynnende anden men loednick Cant op gaende in hollantse
 den beuen dienen zet En dan so zemen noch euen guppel en euen en maken ryen weder
 so zemen nor elken ryen ryeden enen dwerf guppel dan in maken dar die guppellen
 een halue wede diep of so diep als die na ghetegentheit der beuen beste dienen zet
 gheueten moeyen En als dese guppellen gemaect sijn als van sye staet so zemen
 midden in gheue en aen elke zide banden berenme sel enen wal bliuen een ryede
 wepen en walef boer Wre dieneu water En om die alre reghesien so hebben
 maerich ghemact en beuolen maerich maken en beuolen maerich onsen
 van sye en lande ghemeeue lantgenoren en lantfaren wepen van buer
 en gheue Jude van sye en euen gheboen sel tepeue en teguppellen
 ghetueden be ghebanden gheuen die we dar beuolen hebben als van sye
 staet in guppel en gheue maerich maken toe zulten en dmanne
 alre hem dan beuolen en ghetueden sel warden En so we
 der van sye ghemeeue lantgenoren en lantfaren wepen En dan
 niemant die com en maerten bynnen den eersten
 dize dagen na datter Jude teken gheboden en gheue
 den van sye gheuepene der we panden sellen den yenen die bi
 ochtich dan in weiden so maken op der geene
 wst die dar slach lichen de remaken dat onse swar
 meten van sye sinder aertich In kenne der
 van heye so hebben we dken en rapuel van sye
 ons ra houen maerich gheue to pen en
 Johan van houe hebben vander ghemeeue
 lantgenoren orwode van die alre lo onsen
 wille en onsen ghesiet en ghemact
 vns en bustrich opien zette dach in aprille

Afb. 1. De met de ganzeveer geschreven oorkonde van 6 april 1455. Het origineel bevindt zich in het Archief van het Kapittel van St. Pieter (onder inv. nr. 900), dat bewaard wordt in het Rijksarchief te Utrecht.

... na te sijnen paar Joden een ster so setmen maeken enen gruppel en sijnen lant en den
 adde in gassen vorden lang en die dan vort reuelen so die niste en on ban lufie bou
 fop grunde die een gelue die ander En vor war inden dat dpe gruppellen ghemact sijn
 die een fude ander En dpe bou sijn gruppellen zellen de wepen vier vaer lant en
 fouden remaken vor uelstap na uelstap en on ban de benen na dat si die diepre
 die vreden bier wort a toeren boue of En dan so setmen dien weeren die nisse
 die weeren die besticht hebben en duer sijn blue mach En dert weeren
 wille en conpou der gemeene lantgenoren en lantjaren van boerde die been bou sijn
 die hier toe ghedebure r zint of nach hie toe ghedebure r stellen wan den die ze
 an sijn dat si enen vrelken die dat gheboeren set en roche hou r wepen zellen tyfson die
 velen hier om een vrelkel bi sijn die bou genoemde gr eminge en gr uppellen dan
 r stellen wan den we sijn als hem die beroben die vrelken set wan den gr ene ende
 die die bou sijn ghedebure de hier in doen stellen de ghestaen wiken van onpou
 die hier in wan en die bou sijn gr eminge mit en deden nach die gr uppellen mit
 die lant die set bei boere ette lant sijn die onpe sijn als die we sijn mit
 die remant die velen di sijn En zo zellen die ghedebure de die van we sijn die
 ghedebure die die we sijn mit de lant sijn sijn sinder remant die velen die
 velen sijn aen dpe brief gheduen En die veldsiale van lant sijn sijn van lant
 genoren en lant sijn weeren bou sijn onpe sijn sijn mit de die sijn brief gheduen
 die ghelue bou sijn sijn gheduen jar jar om heren duren vier hondert

Vervolgens moest men nog een tweede greppel graven, op dezelfde manier als de eerste, en op een afstand van 10 roeden (ca. 37 m) daarvan. Nadat die greppels gemaakt waren moesten op onderlinge afstanden van 10 roeden dwarsgreppels worden aangelegd zodat het water van de ene greppel in de andere kon overstromen. Elk van de genoemde greppels moest 4 voet (ca. 1,25 m) breed en een halve roede diep zijn of zo diep als dat voor de betreffende plek het beste uitkwam.

Als deze greppels op de hiervoor beschreven wijze gemaakt waren moest men ze tot 3 roeden verbreden en de wetering daar midden tussenin gaan uitgraven. Aan iedere zijde van de wetering diende een wal van een roede breed in stand te blijven, zodat de oevers stevig waren en de wetering duurzaamheid kreeg. De wetering moest zo breed zijn dat de waterstroom 12 voet wijd kon zijn.

Om er voor te zorgen dat het allemaal op deze wijze zou geschieden hebben de deken en het kapittel, in overleg en met instemming van alle grondeigenaren en verder inwoners van Breukeleveen, bepaald, hetgeen zij ook in deze brief vastlegden, dat vier mensen die daartoe gemachtigd zijn of zullen worden er op toe zullen zien dat iedereen die verplicht is aan het graafwerk deel te nemen zijn deel daarvan toegewezen kreeg. Verder geboden en bepaalden ze dat al deze betrokkenen terstond als daartoe opdracht gegeven werd aan de uitvoering zouden moeten beginnen. Als iemand in afwijking van die opdracht zijn graafwerk niet zou verrichten binnen 8 dagen nadat de opdracht in de kerk was afgekondigd dan zou die aan de schout een boete van twee witte stuivers moeten betalen, welke boete direct door de schout en de eerder genoemde gemachtigden zou worden ingevorderd, zonder aanzien des persoons. Tevens zouden de gemachtigden terstond daarop, op kosten van de nalatige, zijn deel van het werk door anderen moeten laten uitvoeren.

Witte stuivers was in de latere Middeleeuwen een gebruikelijke benaming voor stuivers die bestonden uit tamelijk zuiver zilver. In tegenstelling daartoe stonden de zwarte stuivers, van sterk koperhoudend zilver. Inflatie was toen zichtbaar aan het muntgeld!

Als waarborg voor de juistheid van de inhoud van de brief hebben deken en kapittel het zegel van hun kapittel aan de brief aangebracht. Hetzelfde deden namens de grondbezitters en verdere inwoners van Breukeleveen Godschalk van Winsen, Johan van Blokhoven, Mattheus Gijsbertsz en Johan van Hove. Ze bezegelden daarmee dat dit alles op wens en met instemming van de Breukeleveners was overeengekomen en vastgelegd. De oorkonde was opgesteld in het jaar Onzes Heren duizend vierhonderd vijf en vijftig op de zesde dag in april.

De letterlijke tekst van de oorkonde

Wy deken ende capitel der kerken t sinte peter tutrecht doen cont allen luden so dair een ordinantie ende overdracht gemaect is bi ons ende den gemenen lantgenoten ende lantsaten van broecleder veen dat men een

weteringe greven ende maken sel tusschen hollant ende den gesticht van Utrecht in allen manyeren als hier na bescreven staet. Inden eersten so sel men maken enen gruppel tusschen hollant ende den ghesticht voirscreven beghinnende anden nyen loediick voirt op gaende inde hollantsche rade twehondert ende zestien roeden lang ende die dan voirt te trecken so die tnutste ende oirbairlicste voirden venen dienen zel. Ende dan so zel men noch enen gruppel greven ende maken tyen roeden dair of op gaende die een geliic die ander. Ende tot wat tyden dat dese gruppellen ghemaect siin so sel men tot elken tyen roeden enen dwersgruppel dairin maken dat die gruppellen wateren die een inde ander. Ende dese voirscreve gruppellen zellen elc wesen vier voet wiit ende een halve roede diep of so diep als die na ghelegentheyte der venen beste dienen zel ende dat alleniken te maken tot nutscap na nutscap ende oirbair der venen na dat si die diepte ghevelen mogen. Ende als dese gruppellen gemaect siin als voirscreven staet so zel men greven drie roeden breed wits te voeren boven of Ende dan so sel men dien weterinc dan tusschen midden in greven ende aen elke zide van den Weterinc sel enen wal bliven een roede breed om dat die Weterinc vesticheyt hebben ende dueraftich bliven mach. Ende desen Weterinc zel wesen twalef voet wiit drivens waters. Ende om dit aldus te gheskien so hebben wi birade wille ende consent der gemeenre lantgenoten ende lantsaten van broecleder veen voirscreven machtich ghemaect ende bevolen machtich maken ende bevelen mit desen onsen brieve den vieren die hier toe ghedebitiert ziin of noch hier toe ghedebitiert sellen warden dat zi van onser ende vander ghemeenre lantgenoten ende lantsaten wegen van broecleder veen voirscreven dat si enen ygeliken die dat gheboeren sel ende toebehoirt wysen zellen tgheen dat en ygelic inder voirscreven greften gheboeren sel te greven ende te gruppellen. Ende ghebieden ende bevelen hier om een yghelyc bisonder die voird genoemde grevinge ende gruppellen dair zi vanden ghenen die wi dat bevolen hebben als voirscreven staet in ghewiist ende gheordineert sellen warden ter stont als hem dat bevolen en geboden sel warden greven ende maken tot zulker ordinantie alsoe hem dat bevalen ende ghewiist sel warden ende so wes dat die voirscreven ghedebitierte hier in doen sellen des ghestaen wi hem van onser ende der voirscreven ghemeenre lantgenoten ende lantsaten wegen. Ende wair yemant die contrari hier in wair ende die voirscreven grevinge nyet en deden noch die gruppellen nyet en maecten bynnen den eersten achte dagen na dattet in der kerken gheboden ende ghecundicht worde die sel verboeren twe witte stuyvers die onse scout als dan terstont mit den voirscreven ghedepitieren uutpanden sellen den genen die broekich dair in worden sonder yemant des teverdragen. Ende zo zellen die ghedepitierde dat dan terstont doen maken op des geens cost die dat slach behoirde temaken dat onse scout mitten voirscreven ghedepitieren dan terstont mede uutpanden sellen sonder yemant des teverdragen sonder argelist. In kennisse der wair heyt so hebben wi deken ende capitel voirscreven ons capitels segel aen desen brief ghedaen. Ende wi goedsalc van Wynsen Johan van Bloc-houen Matheus ghiisberts soen ende Johan van houe hebben vanden gemeenre lantgenoten ende lant saten wegen voirscreven onse segellen mede aen desen brief gedaen tenen orconde want dit aldus bi onsen wille ende consent gheschiedt ende ghemaect is gheliic voird screven staet. ghegeven int jair ons heren dusent vierhondert viif ende viiftich opten zesten dach in aprilte.

De verdwenen watermolens van de polder Breukeleven

Ing. Jan den Besten

Vreelandseweg 12, 3632 EP Loenen aan de Vecht

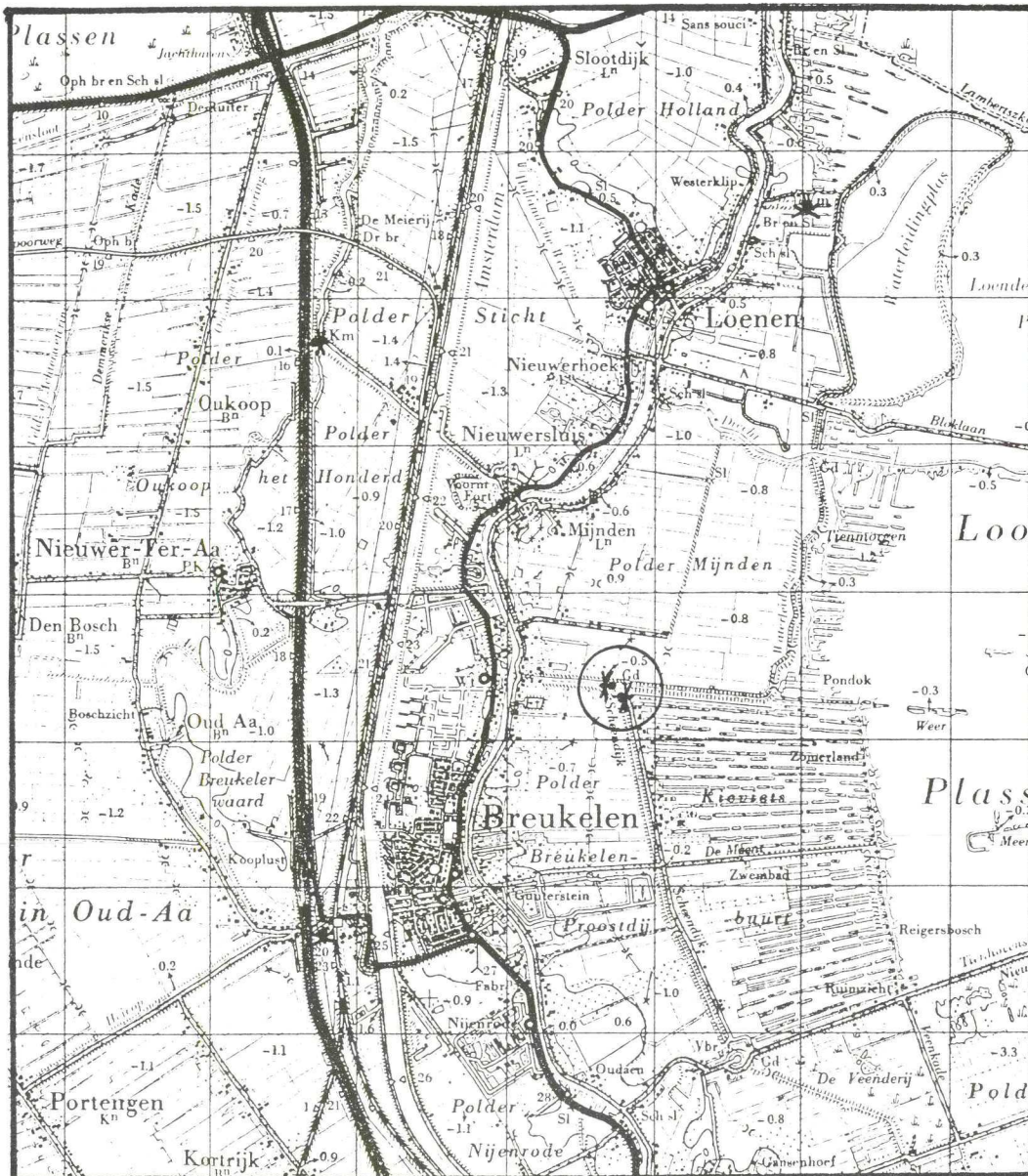
In de veenpolders binnen het territorium van Breukelen hebben verscheidene poldermolens gestaan om in de regenrijke winterperioden de landerijen van overtollig water te bevrijden. Zo had Breukelerwaard een wipwatermolen, evenals Otterspoorbroek. Ook Breukelen-Proostdij had een wipmolen terwijl Breukeleven twee achtkante molens had. De wipmolen van de polder Kortrijk en Gieltjesdorp bij het station tenslotte is de enige van de zes poldermolens rond Breukelen die nog is overgebleven.

Standplaats van de Breukeleveense molens

We zullen ons thans beperken tot de twee spoorloos verdwenen achtkante molens van Breukeleven. Ik zeg "spoorloos" om de volgende redenen. Toen onze voorzitter, de heer Manten, op zaterdag 13 september 1986 de Kortrijkse molen bezocht - die we zo mogelijk iedere zaterdag laten draaien, waarbij dan bezoekers welkom zijn - raakten we aan de praat over de reeds lang verdwenen molens die ooit onder Breukelen stonden. Manten was bij zijn historisch speurwerk een watermolen tegengekomen die de polder Breukeleven in ver vervlogen tijden moest hebben bemalen en waarvan de standplaats hem nog voor raadselen stelde. Nu wilde het geval dat ik hierover door een bijzondere samenloop van omstandigheden direkt opheldering kon geven. Als jong technisch ambtenaar bij de gemeente Amsterdam werd mij namelijk in 1950 opgedragen ten behoeve van het ontworpen Waterleidingkanaal vanaf de Bethunepolder tot de Loenderveense plas alle terreinsituaties op te meten en in kaart te brengen, waar dit kanaal andere wateren en wegen zou moeten kruisen. Zo ook bij de uiterste noordpunt van de Scheendijk-Noord, waar het kanaal onder de Weersloot door geleid moest worden.

Met verbazing ontdekte ik destijds een verhoging in het weiland die sterk deed denken aan een oude molenwerf. Nog opmerkelijker was het dat vanaf deze bult een volkomen dichtgegroeide boezem, aan weerszijden begrensd door twee lage kaden, in westelijke richting naar de Vecht liep en daar tussen de "Vliegende Kraai" en de "Hanehof" doorliep. In de bermen van de Vechtdijk was aan weerszijden nog een vervallen gemetselde toog te zien, die de restanten van een oude, geheel gedempte uitwateringssluis overkluisde.

De enige verklaring was dat dit de oude bemaling betrof van één van de molens die vroeger de Breukeleveense polder op de Vecht afmaalden! Ik zeg één, omdat op korte afstand noordwestelijk van de bewuste molenwerf

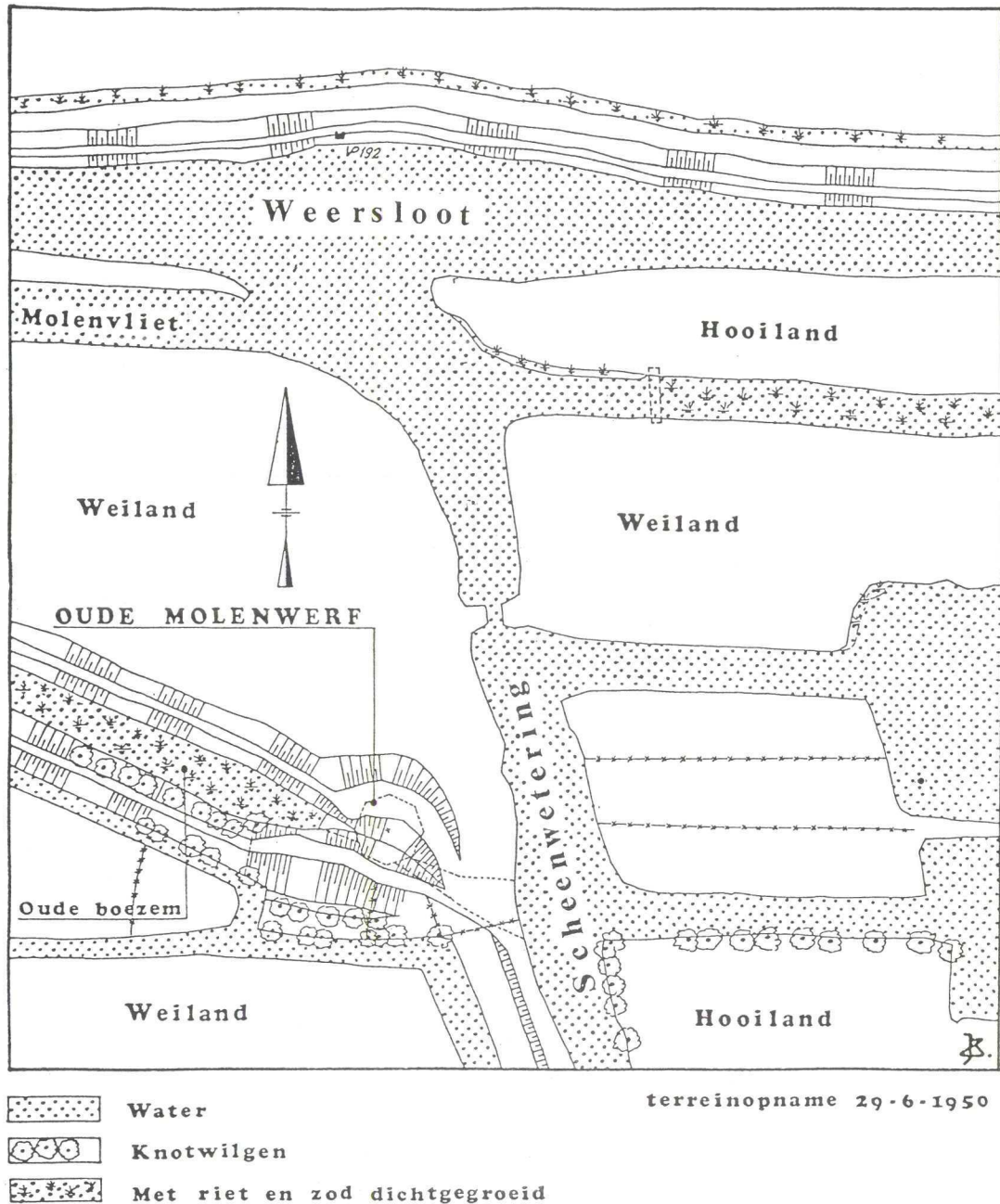

Afb. 1. Lokatie van de twee voormalige poldermolens van de polder Breukeleveentienhoven. Schaal 1 : 50 000.

nog een tweede lokatie was te vinden die met de genoemde boezem was verbonden door een zijtak hiervan.

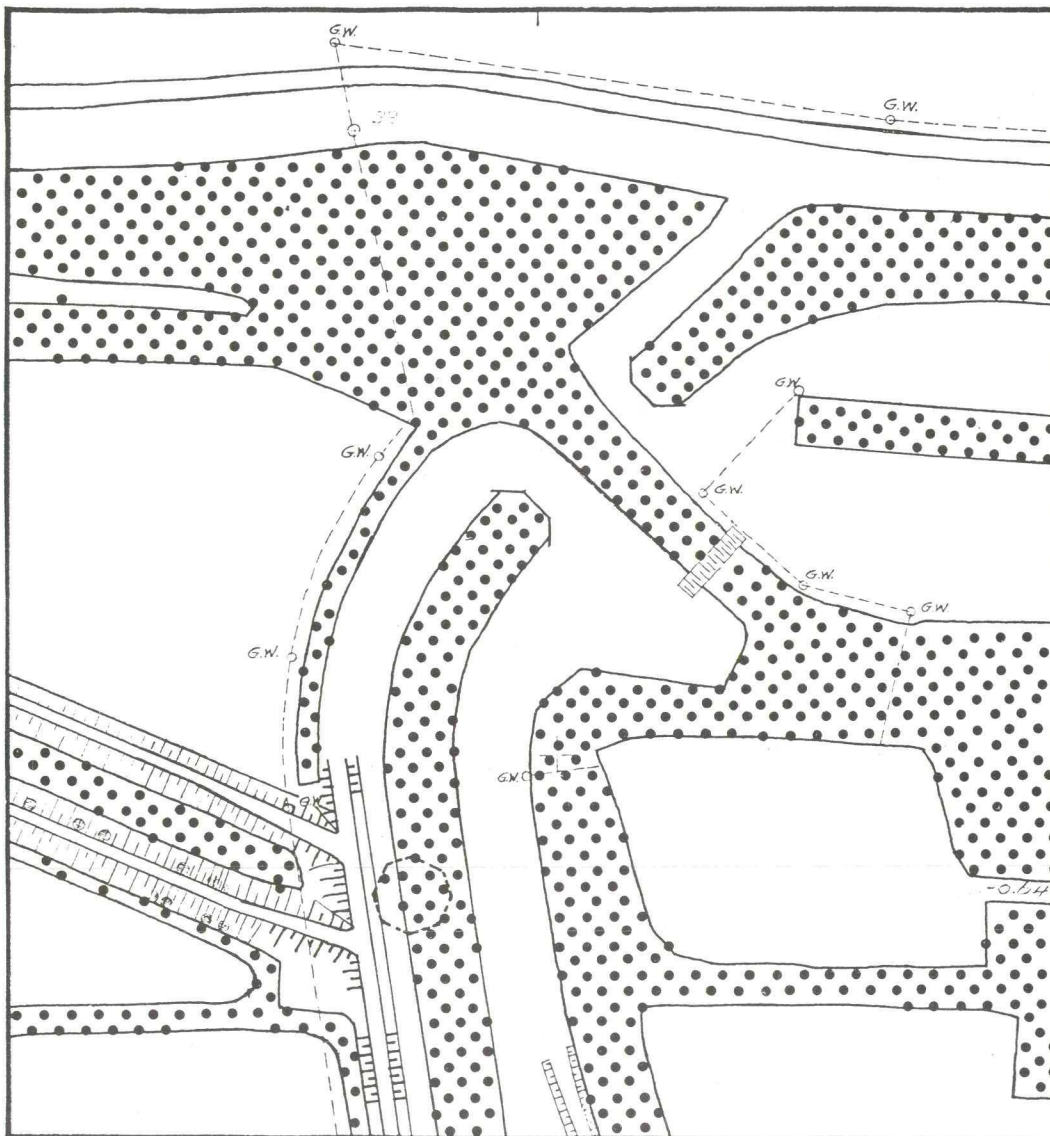
In Afbeelding 1 is de lokatie van de twee voormalige molenwerven omcirkeld, terwijl in Afbeelding 2 vergroot de plaats van de zuidoostelijke molenwerf is weergegeven, zoals deze door mij medio juni 1950 werd opgemeten en in kaart gebracht.

Er is daar sindsdien heel wat veranderd. In 1956 - 1957 werd het Waterleidingkanaal gegraven, waarbij de werf van de zuidoostelijke molen geheel werd weggegraven, bij welke gelegenheid nog heel wat puin van de sinds lang verdwenen molen tevoorschijn kwam.

Afb. 2. Terreinsituatie nabij de noordpunt van de Scheendijk-Noord, zoals deze medio 1950 was, met de oude molenwerf en de dichtgegroeide boezem van de zuidoostelijke molen van Breukeleveen. Schaal 1 : 1000.

In Afbeelding 3 is de huidige situatie ter plekke weergegeven. Een onderzoek naar de kadastrale eigendommen ter plaatse leerde in 1950 dat er oostelijk van de beide molenwerven direkt ten zuiden van de Weersloot en evenwijdig hiermee een brede wetering liep, eigendom van het Waterschap Breukeleveen-Tienhoven, terwijl de naar het zuiden lopende Scheenwetering langs de oostkant van de Scheendijk-Noord eveneens eigendom

Afb. 3. Huidige terreinsituatie nabij de hoek Scheendijk - Weersloot (vergelijking met Afb. 2 geeft de verandering na ruim 30 jaar weer). De plaats van de voormalige molen is gestippeld weergegeven. Schaal 1 : 1000.

van genoemd waterschap was. Dit waren in het verleden dus de beide hoofdwatgangen, die het water uit de polder vanuit het oosten en zuiden naar de twee molens voerden, in een tijd dat de polder Breukeleven nog geen plas was, maar een grote "weilandpolder".

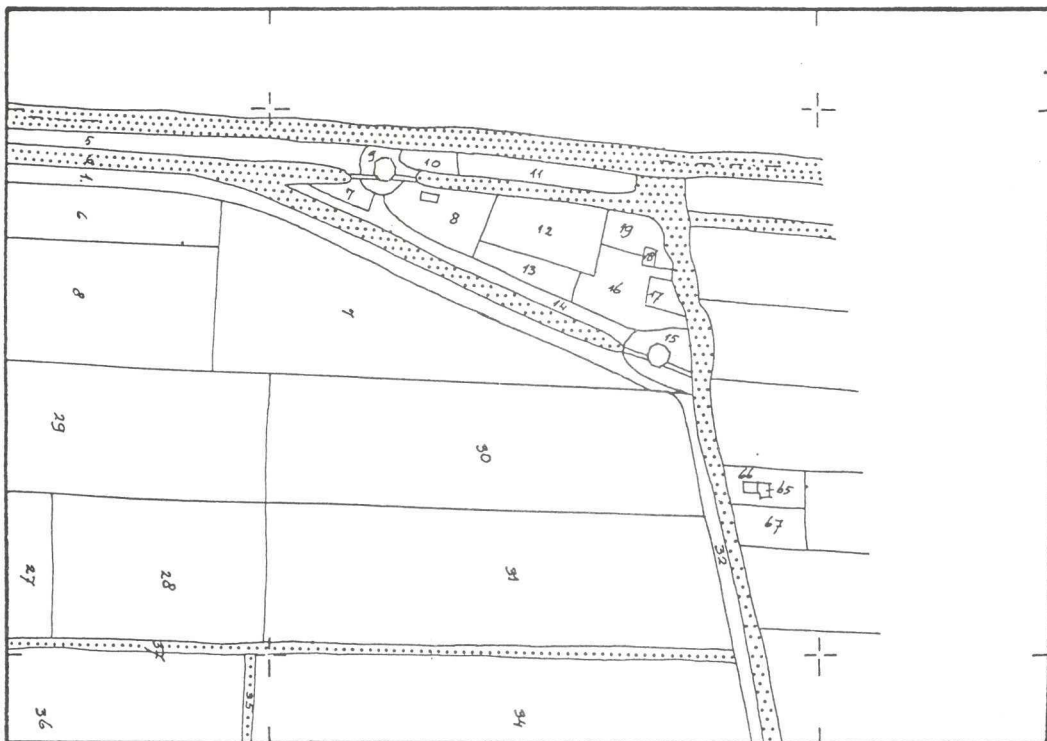
Oorzaken van verdwijnen van de molens

Menigeen zal zich echter afvragen waarom die molens dan zijn verdwenen en niet, zoals in andere polders, vervangen door een stoom-, diesel- of elektrisch poldergemaal. Ook dit is weer vrij logisch te verklaren. Als je al het land afgraaft voor de turfwinning en alleen maar plassen

overhoudt, geeft ten eerste dit water de eigenaar hiervan geen enkele opbrengst meer, terwijl in de tweede plaats de waterhoogte niet zo belangrijk meer is voor de eigenaar van een perceel puur water. Geen wonder dan ook dat het merendeel der ingelanden geen cent meer zal hebben willen besteden aan het in stand houden van twee kostenvergende molens en het in dienst houden van twee molenaars!

Aangezien in het midden van de vorige eeuw het merendeel van de Breukeleveense polder reeds verturfd was en dus in water herschapen, is het waarschijnlijk dat de molens omstreeks die tijd zijn gesloopt. Bovendien kwelde na 1880 heel wat overtollig water weg naar de toen drooggemalen, zeer laag gelegen Bethunepolder. Ook in de polder Maarsseveen, ten zuiden van de Bethunepolder, was dit de reden dat men de molen aldaar die praktisch nooit meer behoefde te malen en jarenlang stilstond op den duur rond 1930 sloopte.

De bejaarde sluiswachter G. van Zijl van de Weersluis wist in 1950 wel dat de dichtgegroeide boezem de voormalige molenboezem was en dat aan het eind hiervan molens hadden gestaan, maar het jaar van verdwijnen was hem onbekend. Ook het kadastrale perceel van de boezem plus de kaden plus de molenwerven was in 1950 nog eigendom van het toen nog bestaande Waterschap Breukeleven-Tienhoven.

Afb. 4. Tekening, vervaardigd aan de hand van twee aaneensluitende kadastrale tekeningen van kort voor 1840. De beide molenwerven, genummerd als perceel nummer 9 en 15, zijn te zien, evenals de beide achtkantige molens hierop. De vlieten, boezems en weteringen zijn voor de duidelijkheid gestippeld. Schaal 1 : 3500.

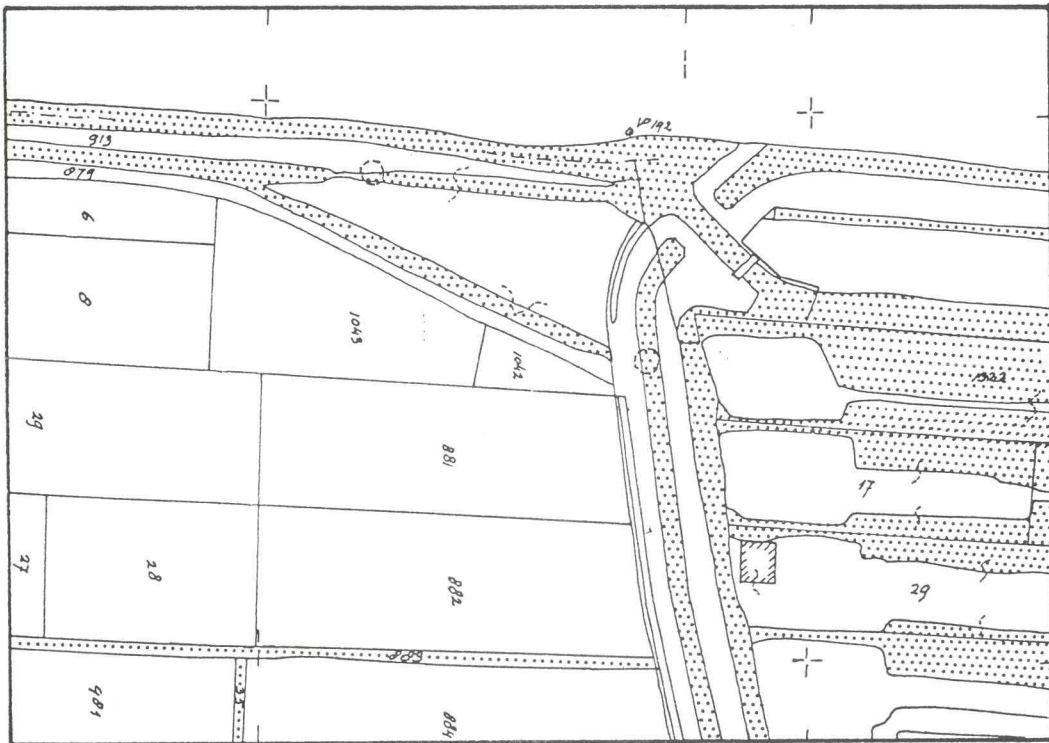
Achtkante molens

Het was pas 30 jaar later dat een bevriende molenhistoricus bij onderzoek in het oud-kadaster een kadastrale kaart uit de jaren kort voor 1840 vond, waarop zelfs de beide molens zijn aangegeven (zie Afbeelding 4). Uit de vorm van de op deze kaart aangegeven molens is duidelijk te zien dat het achtkante molens geweest moeten zijn. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat het achtkante binnenkruiers uit het midden van de 17de eeuw waren - evenals de nog bestaande "Voorste Molen" van Kortenhoef - die al of niet later van een buitenkruierwerk werden voorzien. Ook de Loenderveense molen is in 1652 als binnenkruier gebouwd. Het is bekend dat rond die tijd in de Vechtstreek meerdere soortgelijke molens werden gebouwd, waarvan de financiering meestal met kapitaal van Amsterdamse kooplieden geschiedde, zoals bijvoorbeeld ook met de 50 Schermermolens. De Kortenhoefse molen werd zelfs volgens een bouwbestek van de Schermermolens gebouwd.¹ Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat ook de Breukeleveense molens heel verwant zijn geweest aan de Schermermolens en aan de Kortenhoefse molen.

We hebben uit ons archief een foto geselecteerd van twee Schermermolens te Schermerhorn, die uit een zodanige hoek genomen is dat de foto

Afb. 5. Twee Schermer molens: deze foto geeft een nagenoeg getrouw beeld van de beide Breukeleveense molens gezien uit het westen, indien deze er nu nog zouden staan.

Afb. 6. Tekening, vervaardigd aan de hand van twee aaneensluitende kadastrale tekeningen van rond 1960. Het water is weer gespikkeld, terwijl de beide verdwenen molens gestreept zijn aangegeven (vergelijk met Afb. 4). Schaal 1 : 3500.

een vrij goed beeld geeft van hoe de Breukeleveense molens er uit zouden zien indien ze er nu nog zouden staan. U moet dan bedenken dat de fotograaf de molens vanuit het westen fotografeerde, op Afbeelding 4 dus van links naar rechts gezien. Op de foto zien we dan op de voorgrond de boezem die naar het westen naar de Vecht loopt (zie Afbeelding 5). Jammer dat dit beeld in Breukelen verleden tijd is!

Tot slot hebben we in Afbeelding 6 nog de kadastrale situatie van 1960 weergegeven, waarbij wederom het water is gespikkeld. Deze tekening is vergelijkbaar met Afbeelding 4, waaruit valt te zien hoeveel er in 120 jaar veranderd is. Ook de plaats van de twee molens is gestreept aangegeven.

Dit waren dan alle wetenswaardigheden die me bekend zijn over de beide verdwenen Breukeleveense molens. Ongetwijfeld zal het Oud Archief van de polder Breukeleveen-Tienhoven in het Rijksarchief te Utrecht nog nadere gegevens over de molens bevatten. De spanne tijds die me ter beschikking stond voor het schrijven van dit artikel liet echter niet toe naar verdere gegevens te speuren.

Noot

- 1 J. den Besten, 1984. Hoe oud is de molen van Kortenhoef? (een Utrechts grensgeval). Stichting "De Utrechtse Molens", Jaarboekje 1983 - '84, blz. 36-53.

De eerste watermolen in Breukeleveen in 1649 gesticht

Arie A. Manten

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

De heer Den Besten uitte het vermoeden dat de Breukeleveense watermolens uit het midden van de 17de eeuw dateerden.¹ Vooral voor een van de twee molens had hij het opmerkelijk nauwkeurig bij het juiste eind.

Na onderzoek in enkele archieven is mij gebleken dat omstreeks 1645 - 1650 in diverse gerechten (voorlopers van de gemeenten) ten oosten van de Vecht de behoefte gevoeld werd om de waterstand door middel van bemaling te gaan verlagen. Daarbij kwam men in Tienhoven iets eerder tot concrete stappen dan in Breukeleveen.²

Tienhoven wilde echter niet alleen aan de gang gaan; het zocht een bondgenoot. Eerst trachtte het samen met Maarsseveen tot een gemeenschappelijke polderbemaling van hun gebieden te komen. Die twee gerechten konden echter geen overeenstemming bereiken. Daarna keek Tienhoven de andere kant op en in 1649 besloten Breukeleveen en Tienhoven over te gaan tot gezamenlijke bemaling van hun toen nog voornamelijk uit weilanden bestaande grondgebieden. Zo ontstond het Waterschap Breukeleveen en Tienhoven.²

De volgende vraag was waar de molen moest komen te staan. De keus viel op Breukeleveen, dat echter niet grensde aan de Vecht, waarop uitgewaterd zou moeten worden. Maar Breukeleveen wist al snel de medewerking van zijn westelijke buur, het gerecht Breukelen-Proostdij, te verwerven. Op 4 mei 1649 werd een overeenkomst gesloten tussen enerzijds schout en gerecht van Breukeleveen, handelende namens de gemene ingelanden (d.w.z. namens de gezamenlijke grondbezitters) van Breukeleveen, en anderzijds ingelanden en grondgebruikers van het "Proostdij gerecht tot Breukelen". Daarbij werd bepaald dat Breukeleveen water mocht gaan lozen door een molenvliet gelegen op het grondgebied van Proostdij.²

Spoedig daarop verrees de eerste achtkante binnenkruier nabij de grens van Breukeleveen en Breukelen-Proostdij.

Nog ruim voor het eind van dezelfde eeuw zou er een tweede bijkomen. Maar dat is een verhaal op zich; dus daarover meer in een later artikel.

Noten

- 1 J. den Besten, 1987. De verdwenen watermolens van de polder Breukeleveen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 1, blz. 24 - 30.
- 2 Resolutiën, schouwverslagen en overeenkomsten, van het Kapittel van St. Pieter, de polderbesturen van Tienhoven en Breukeleveen, en die van Loosdrecht. Met ingekomen stukken en voorlopige aantekeningen van allerlei aard, 1632 - 1811. Archief van het Waterschap Breukeleveen en Tienhoven, 1632 - 1903, inv. nr. 3 (Rijksarchief te Utrecht).

Historie? Dat is gisteren

2. De geur van boenwas

Paul van Warmerdam

G.S. van Ruwiellaan 84, 3621 XB Breukelen

"Pak de boenwas maar en ga verder met de vloer van Matthes." Je was nog maar net uit school thuis en daar was het alweer: dat stomme gewerk.

"Weer naar dat patserige huis?"

"In dat patserige huis?" Gelijk met de vraag had je een harde pats te pakken: "ben jij gek om zo over die mensen te denken?" sneerde je moeder, "weg jij, aan het werk en neem je broertje en zusjes mee, ondankbaar schepsel!"

"Ik had het toch over het huis en niet over de mensen", mummelde je nog besmuikt, zonder dat je moeder het hoorde. En eigenlijk wist je ook niet precies waarvoor je zo nodig dankbaar moest zijn.

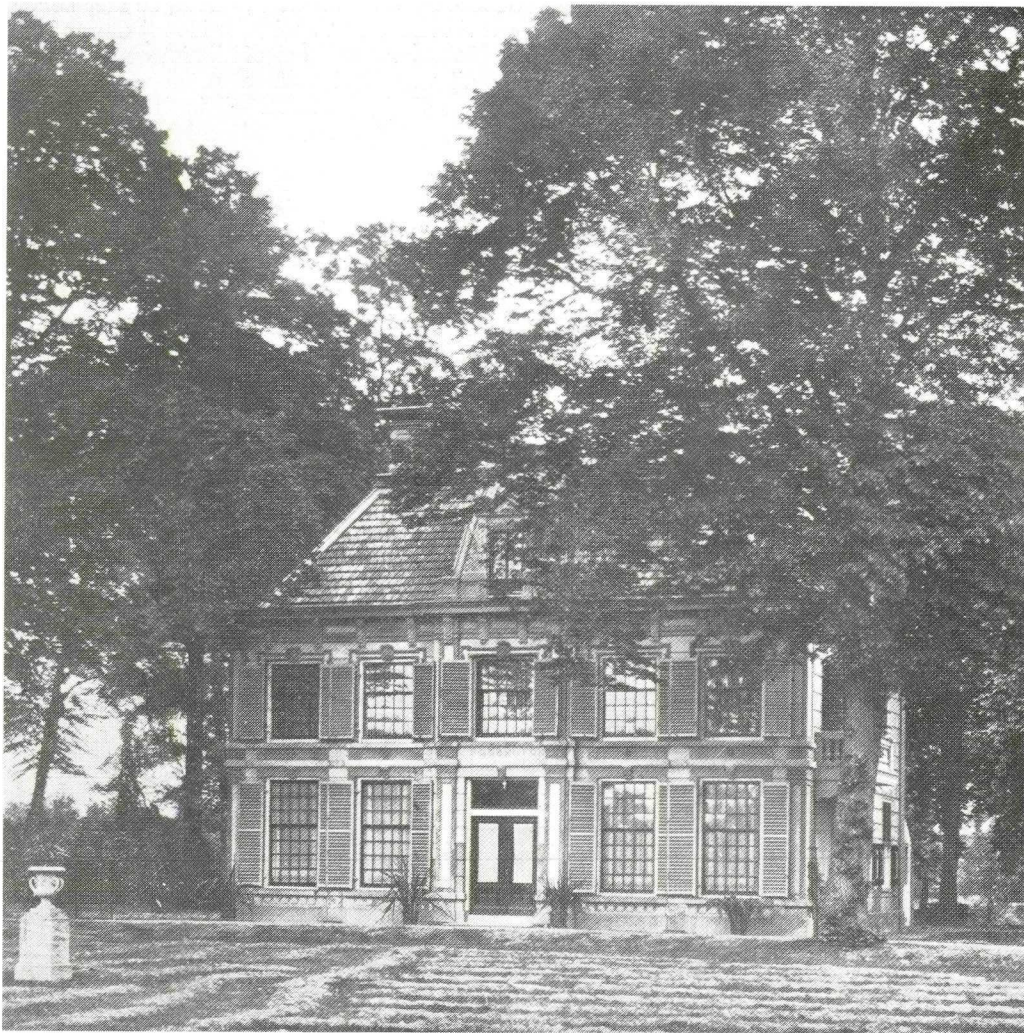
"Vader komt over twee uur", riep je moeder je nog na, terwijl je met boenwas en doeken, en een stukje van je familie, op weg toog naar je overwerk.

De hele lange dag had je op school gezeten in dat stinkerige kleine lokaaltje met die lange scharminkelige meester die alsmaar in- en uitademde via pruttelende pijpen. Al vertellend liet hij ze om de haverklap uitgaan, pakte dan een nieuwe, krabde die leeg, deed er nieuwe 'toeback' in die hij uit een gelijknamige pot haalde; hij stak het lont in de kop en pafte vervolgens grote rookwolken het muffertje wordende lokaaltje in. Je aanvaardde deze stoomboot graag in de klas, want je wist dat als de pijp goed trok, uit de mond van de meester de mooiste verhalen konden komen, gelijk met de uitgeademde rook.

Vandaag had hij het over de trekschuit van Utrecht naar Breukelen. Langs het zandpad mende de paardeknecht de knol die een lijn trok die boven aan de mast zat en vervolgens door een soort leigat op het voordek voerde. De schipper achterop trok aan het grote roer, waarop een Neptunus als roerkop diende, zodat de schuit keurig langs het zandpad op veilige afstand van de wal verdergleed. Nu op weg naar Geesberge, waar nieuwe klanten voor de schuit zaten te wachten en misschien brieven zouden worden afgegeven, bestemd voor langs de Vecht wonende kennissen.

En het kon er zo gezellig zijn - zo vertelde de meester - als je met velen in de roef zat, waar de mensen elkaar de nieuwtjes van de Vechtstreek vertelden, en over hoe het toeging in de grote wereld van geld, oorlog en andere talen.

En het was of we met zijn allen in de roef zaten, veilig opgesloten, en voortgetrokken door het sterke paard met in de verte het "juju" van de paardeknecht.

Afb. 1. Queekhoven in het begin van de 20ste eeuw.

"En het kon dan wel eens rokerig worden, in de kleine ruimte, als de heren hun lange goudse pijpen aanstaken en daarmee aan het walmen sloegen. De tranen sprongen je dan in de ogen, als je daar als kleine jongen bijzat", zei de meester, met welbehagen aan zijn schoorsteen trekkend en blij over het beeld dat hij met zoveel verve zijn klas had voorgetoverd. Hij zag zelfs waterige oogjes

Ineens begon je te lachen en hikte: "als je daar als jongetje bijzat, meester?"

"Nou, wat geeft dat nou, Chris, dat ik het alleen over jongetjes heb?" zei de meester een beetje van zijn stuk gebracht.

"Dat bedoel ik niet meester; uw pijp, daar dacht ik aan", vergoelijkte je snel. En de klas viel je bij, instemmend en snuivend, blij dat er eens voluit gelachen kon gaan worden. En ineens was daar de hagelbui van de lach tegen een grote ruit. Joelend, eigenlijk een beetje overdreven ontladde de klas zich.

"Stilte", bulderde de meester ertegenin, "zijn jullie gek geworden, mij uit te lachen?" Zijn kop als vuur verklapte dat hij Chris' tweede opmerking - weliswaar na enige ogenblikken - haarfijn verstaan had.

"Pak jullie je werkschrift maar, zo wil ik niet verder vertellen, apekoppen. We gaan verder met de staartdelingen, schrijf maar op . . ." Je keek je buurman eens aan. Wat stiekem geglim nog hier en daar. Langzaam kwam de rust weer in het lokaal waar de blauwachtige deken van 's heren rook allen ingepakt hield. Wat werd er naar de speeltijd verlangd, ineens, en naar wat frissere lucht.

Die was er pas 's middags, als je op weg ging, welgemoed - nou ja: welgemoed? - op je eeuwige klompen door de Brugstraat kletterend. Je poetsspullen in je hand, broertje en zusjes om je heen; met zijn allen op weg naar dat grote huis, met Indisch geld gekocht en prachtig ingericht. Met iets te veel eikehout, vond je.

Elk jaar weer moest alles ontvet met ammonia. Middagenlang zat je dan met je familie in de ooguitbijtende en stinkende damp van ammonia op je knieën met grote grove doeken de vloeren te 'ontwassen'. Je knieën hadden het niet makkelijk, je neus had het niet prettig en je hoofd kende eigenlijk al de tijd dat je bezig was maar één ding: pijn. Gewoon ellendige hoofdpijn. Want hoe je het ook draaide of wendde: je snoof die lucht altijd weer te diep op. Net of je boven een luik hing dat de walm uit de koeienstal naar boven geleidde. Vreselijk. En dan vrolijk naar huis, na de boenbeurt met ammonia.

En evenzo vrolijk naar school de volgende dag, waar je in de stille klas, in de rook van de meester, steeds maar weer je neus ophalen moest en steeds maar weer hersenscherp wist dat je met de ammoniabeurt bezig was. Bij Matthes, naar de parel van de Vecht. Jawel, maar niet aan de ketting van je moeder, die eigenlijk te veel kinderen moest grootschoppen. En evenmin aan de dasspeld van je vader, de schrijnwerker die sappelen moest om zijn gezin in leven te houden, op de hoek van de Hazeslinger.

Een dasspeld? Ach, die had je vader geeneens. Alleen ouderlingen hadden die en dan nog alleen 's zondags in de kerk, ermee pronkend in hun eerste bank.

Op naar Matthes. Je was al een eind op streek, het brugwachtershuisje van Koeman voorbij, de klapbrug over. Bij Gunterstein linksaf richting Queekhoven. Je vertelde het verhaal van je meester en het verhaal over je meester en over jouw opmerkingen. Hartelijk werd er door je gehoor om je gelachen. Omdat ze het verhaal leuk vonden? Of omdat jij de oudste was? Wat gaf het: je schoot lekker op en jullie hadden plezier. Wel nodig ook, want vanmiddag kon het zwaar worden, met de controle door je vader.

Je ging het mooi bewerkte hek door en klopte op de deur van de zij-ingang.

"Zo, zijn jullie daar?", constateerde het daghitje naar waarheid. "Gaan jullie verder met de vloer?" Het kwam haar natuurlijk ook de neus uit, al was dat niet zo letterlijk als bij jezelf. De tijd dat jullie in het huis op handen en voeten rondkropen moesten zij en haar mede-dienstbodes jullie

Afb. 2. Het bewerkte hek van Queekhoven ca. 1930.

in de gaten houden en zorgen dat je zo af en toe wat te eten of drinken kreeg. En . . . al de tijd moest er om de haverklap met zware kasten, stoelen en tafels gesleept worden. Liefst zonder schuiven, want dat gaf maar krassen, en die moesten later weer weggewerkt. Door ingrijpen van je vader die er een of andere truc op wist.

"Ga maar gauw aan de gang, dan krijg je over een uurtje een kopje thee."

"O ja, juffrouw", zei je met een dank-je-wel in je stem, "is het goed dat mijn vader vanmiddag komt inspecteren?" "Welzeker", was het antwoord van het meisje, blij dat ze zelf niet de hele middag zou hoeven opletten, als vader het leeuwedeel voor zijn rekening kwam nemen.

Op naar het werk, de trappen op, de bovenverdieping. Jullie eigen boenwas, waar je soms 's zaterdags de huizen in Breukelen mee langs moest om wat broodnodige kwartjes mee te verdienen, gingen jullie in het hout wrijven. Doek in de pot duwen, doek over de vloer wrijven met grote drukkracht, zodat je polsen er pijn van deden. Of eigenlijk was die pijngrens allang gepasseerd. Je was immers al weken in de weer. De meester had in deze periode niet voor niets zoveel te klagen over je handschrift.

De vloer, de kasten, de tafels, de lambrizingen; langzamerhand en pijnigenderhand werd de hele bovenverdieping één prachtige spiegelgladde balzaal. De volle donkere tinten van het eikehout kwamen weer in volle glans tot hun recht. Het hout leefde weer op, en jullie leefden je uit, onder grote spanning want straks zou vader komen, voor zijn grote controle. De laatste dit jaar, in dit huis. Dan zou de boenperiode in deze omgeving er voor een jaar weer opzitten. Dat was het plezier van vaders komst. Maar een beetje angst zat er ook in jullie hoofden. Zou het werk hem wel naar de

zin zijn?

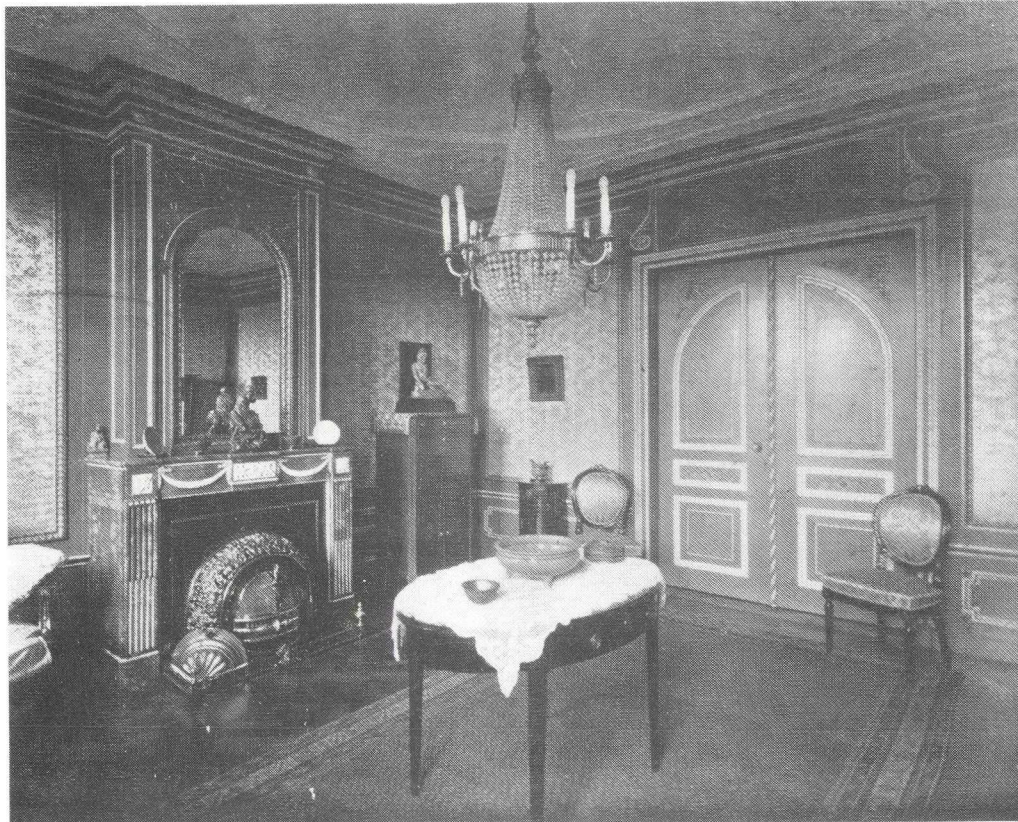
En ijveriger boog je je over het werk van je handen. In dezelfde grote ruimte waren ook je broer en zusjes bezig. De klompen uit natuurlijk. De rokjes steeds te strak onder de knietjes bij het vooruitschuiven, bij de meisjes. Bij je broer zag je soms dat hij zijn linkersteunhand afdruckte in de verse was. Zweette hij zo? Of was de laag daar te dik? In ieder geval ging hij vervolgens als een razende te keer om het weer glad en smetteloos te krijgen. Steeds ging je met je hoofd vlak langs de vloer met een raam in de verte, zodat je precies kon zien waar je nog even hevig van leer moest trekken. Zuchtend en steunend.

"Hoe laat komt vader ook al weer?", vroeg je jongste zus. Je hoorde je moeder nog zeggen hoe laat.

"Over een uur of zo", antwoordde je. De boenwas rook lekker. Echte kwaliteit. Voor elk wat wils.

Maar dan ineens was je vader er. Hij kwam toch nog onverwacht. Na winkelsluiting. De pet in de hand, want de juffrouw had hem naar de verdieping gebracht. "Dank u juffrouw, ik vind het wel verder; ik ruik ze al", maakte hij nog een grapje tegen haar. Zij weg en jullie met hem alleen.

"Spiegelt de boel al goed kinders? Ik zal mijn schaatsen eens aandoen." En dan begon waar je toch wel een beetje bang voor was: de inspectie.

Afb. 3. De linker voorkamer van Queekhoven ten tijde van Cornelis Willem Matthes, die in de jaren 1917-1938 eigenaar van Queekhoven was.

Afb. 4. Schouw in een der voorkamers van Queekhoven ten tijde van C.W. Matthes, met een stukje van de parketvloer.

Vader bond zijn schaatsen onder zijn klompsokken. Nou ja schaatsen - kanjers van stofdoeken bevestigde hij om zijn voeten, zoals je de voeten van Robinson Crusoe weleens ziet afgebeeld. Met een lang touw en dus met veel omhaal had hij ze aan zijn voeten bevestigd, altijd weer trots dat hij zo'n goede manier van controleren had bedacht.

En dan was het schaatsen geblazen op de eerste overdekte ijsbaan van Breukelen. Een ware kunst. Door de bovenzaal schaatste hij, als de rolschaatsende Charley Chaplin, en maar kijken en voelen of hij ergens haken bleef. En dan zwaaide er wat, wist je al uit ervaring. Want dan had je niet lang genoeg gepoetst. Had je je niet intens genoeg uitgesloofd voor die schatrijke mensen die je vader een paar centen moesten betalen.

Hij zwierde door de zaal en jullie, met enige angst in het hart, zagen het wondere tafereel aan. Hij ging sierlijker rijden. Zou het goed gaan dit keer? Een beetje blijdschap en trots om die grappige vader die het maar zo flikte, kwam naar boven.

Plotseling: "Verdikkeme, dit stukje is nog niet goed!" Zijn al wat beter geworden stemming sloeg in één klap om. "Wie heeft er hier gepoetst?"

"Ik, vader."

"Chris, kom dichterbij, pak je spullen en doe het beter. Ben je helemaal gek. Is dat een voorbeeld voor je broer en zussen?" En daar had je er weer een, een pats voor je kop.

En met gloeiende oren en priemende, venijnige oogjes van je familieleden, jonger dan jij, in je rug, begon je weer op je tintelende knieën waar je wat te schielijk op was neergevallen. Een eeuwigheid lang, leek het wel.

Was het maar morgen, met de vertellende en smokende meester in de roef van de klas.

Ineens rook de boenwas zo lekker niet meer.

Verantwoording

Gebaseerd op een interview met Chris van Elk (geboren in 1921). De afbeeldingen zijn, met dank, ontleend aan het knipselarchief van M.N.J. van Kralingen.

Uit oude raadsnotulen

2. Drinkgelag bij de brandweer in 1875

"Nog deelt de Voorzitter mede dat ter gelegenheid van den brand op het erf van de weduwe van der Wilt ongeregelheden hebben plaats gehad en dat bij die gelegenheid eene zeer groote hoeveelheid sterken drank is gebruikt zonder toestemming van den Wethouder C. Verhoeff, loco Burgemeester. De nota's daarvoor zijn bij den Burgemeester ingekomen die ze echter heeft geweigerd omdat de drank noch door hem noch door zijn plaatsvervanger is besteld en dus, als zijnde in strijd gehandeld met art. 26 der brandverordening, die posten niet in de rekening der gemeente mogen worden geleden.

De raad, gehoord de toelichtingen van den Voorzitter, betuigt dezen adhaesie over de door hem genomen maatregelen en besluit dat in de gemeenterekeningen geene andere drank-nota zal mogen worden gebracht dan die een gevolg is van de bestellingen van den Wethouder Verhoeff."

Uit: Notulen van de vergadering van de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters van 19 november 1875.

A.A.M.

Mededelingen van het bestuur

Wekelijkse kringavond

Iedere dinsdagavond van 19.30 uur tot 22.00 uur hebben we onze werkvond in "Boom en Bosch". Het aantal bezoekers neemt geleidelijk toe. Er wordt aan heel verschillende dingen gewerkt, al naar gelang wat men zelf interessant vindt om te doen. Iedereen die met de geschiedenis bezig wil zijn, wordt hartelijk uitgenodigd eens te komen kijken.

We zouden het erg fijn vinden als een aantal mensen bereid zou zijn om allerlei papieren, die uit Nieuwer Ter Aa gekomen zijn, door te lezen en te ordenen. Uit notulenboeken van Breukelen-Nijenrode en Breukelen-St. Pieters willen we diverse passages overgeschreven hebben; ook daarbij is meer hulp welkom. Verder is er veel werk te doen aan het in kaart brengen van wie vroeger in Breukelen hebben gewoond en gewerkt, en aan het uit kranten knippen van artikeltjes over Breukelen.

Op 28 januari is een fotografiewerkgroep van de HKB van start gegaan.

Algemene najaarsbijeenkomst 1986

Op vrijdagavond 28 november 1986 had de Kring een openbare avond georganiseerd in de recreatiezaal van het gebouw 't Heycop. De opkomst was overweldigend, zo'n 150 mensen; ook heel wat niet-leden van de Kring waren gekomen. Verschillende bezoekers konden geen zitplaats meer vinden en gingen noodgedwongen maar weer voortijdig naar huis. Vice-voorzitter Wim Aerns leidde de avond op vlotte wijze. Arie Manten hield een voordracht met lichtbeelden over de boerenbevolking in Breukelen en omgeving in de Middeleeuwen. De heer H. van Walderveen vertoonde dia's over veranderingen die ons dorp heeft doorgemaakt sedert ongeveer 1970. Na de pauze vertoonde de heer A. Prins de langzamerhand beroemde film over Breukelen in de jaren dertig. Het bestuur zoekt naar een mogelijkheid om toch nog iets te doen voor de mensen die door de volle zaal op 28 november teleurgesteld werden.

Algemene voorjaarsbijeenkomst 1987

Binnenkort hopen we u te kunnen uitnodigen voor de algemene ledenvergadering van voorjaar 1987, die tevens de eerste jaarvergadering van onze Kring zal zijn. We zullen dan een gastspreker hebben van buiten onze eigen kring.

Statuten

Het bestuur heeft inmiddels ontwerp-statuten voor de Historische Kring Breukelen opgesteld. Iedereen die hiervan kennis wil nemen en er eventueel commentaar op wil geven wordt uitgenodigd een exemplaar op te vragen bij het secretariaat. Tijdens de jaarvergadering zal bepaald worden in welke vorm ze officieel zullen worden vastgesteld.

Overledenen

Tot onze droefheid overleed op 6 december 1986 ons HKB-lid Prof. Dr. W.Th. Nauta uit Loosdrecht. Op 24 november 1986 stierf Dick Dekker, mede-oprichter en van het begin af voorzitter van de Historische Kring Maarssen. Een groot verlies voor onze zustervereniging.

Aantal leden

De HKB sloot het jaar 1986 af met een aantal van 276 betalende leden (als we even aannemen dat de 17 leden die toen hun contributie over 1986 nog niet hadden voldaan dat inmiddels hebben rechtgezet). Van die 276 leden waren er 255 volle leden, dus

tevens ontvangers van ons tijdschrift, verdeeld over 199 heren, 54 dames en 2 onpersoonlijke leden. Er waren 21 gezinsleden, dat zijn tweede of verdere personen uit eenzelfde huishouden als een vol lid, die geen extra tijdschriftabonnement verlangen; onder hen hadden de dames met 18 tegen 3 de meerderheid over de heren. Wat de geografische spreiding betreft voerden de inwoners van Breukelen-dorp met 199 leden uiteraard verre de boventoon. Uit de wijk over de brug kwamen 2 leden, uit Breukelen-west (Galgerwaard, Kortrijk, Oud Aa) 12, uit Nieuwer Ter Aa 4, uit het gebied van Zandpad en Scheendijk 10 en uit Breukeleveen nog slechts 1. Buiten de gemeente Breukelen woonden 48 leden. Naast de betalende leden had onze Kring tevens nog 5 ruil-lidmaatschappen met zusterverenigingen.

De groei van de Kring zette zich ook in het begin van 1987 gelukkig verder voort. Per 31 januari 1987 telde onze ledenlijst de namen van 284 betalende leden.

Gekregen

Met dankbaarheid vermelden we dat ook gedurende de laatste vier maanden de HKB weer verscheidene geschenken kreeg. Daaronder een aantal boeken: "Schoonheid aan de Vecht" door R. van Luttervelt (van Ds. L.C. Baljé), "Album over kerk, dorp en omgeving van Ter Aa", 1956-editie (van de heer H. Brunekreef te Loosdrecht), "Gids van de provincie Utrecht" uit ca. 1955 (van de heer Ph.J. Burggraaf), "Nijenrode", 1935-editie, door een anonieme schrijver (van de heer J. Drinkwaard), "Kees de Wandelaar" door Snarf (van de heer B. Hoornstra), "Beknopte bibliografie van topografisch-historische uitgaven over de provincie Utrecht" (van de provincie Utrecht), "Bestuurlijke relatie tussen gemeenten en plaatselijke waterschappen in de provincie Utrecht", "Gunterstein . . . 300 jaar na de herbouw" en "Gunterstein, een ridderhofstad aan de Vecht", alle drie door Jhr. L.A. Quarles van Ufford (van de schrijver). Verder drie fotonegatieven van tekeningen van P.J. Lutgers (van de heer G.C. van Kleef), het bedrijfsstempel van de firma Bronwasser (van Ds. L.C. Baljé), een tegel gemaakt ter gelegenheid van de Dudok de Wit kastelentocht (van de Historische Kring Loosdrecht), een aantal foto's (van de heer J.D. Beck) en diverse fotokopieën. Alle gevers onze oprechte dank. Het zou prettig zijn als vele anderen hun voorbeeld willen volgen!

Waardevolle waarnemingen

Door te gaan kijken bij een bouwput op het terrein van de voormalige melkfabriek Sterovita nam een van onze leden opmerkelijke oude funderingen waar. Hij meldde dat bij de HKB. Een deskundig ander lid van de Kring stelde daarop vast dat hierdoor de plaats ontdekt was waar de vroegere korenmolen van Breukelen heeft gestaan. Nadere gegevens volgen in een latere aflevering van dit tijdschrift.

In de avond van donderdag 16 oktober meldde een lid van de HKB dat bij graafwerkzaamheden in de Vechtberm van het Zandpad een console boven de grond was gekomen; mogelijk een waarop ooit bij een van de Vechtbuitens een tuinbeeld had gestaan. Toen medewerkers van Openbare Werken van de gemeente Breukelen echter de volgende morgen vroeg met een vrachtauto ter plekke kwamen om het honderden kilo's zware voorwerp op te halen bleek het helaas al door onbekenden wederrechtelijk te zijn verwijderd.

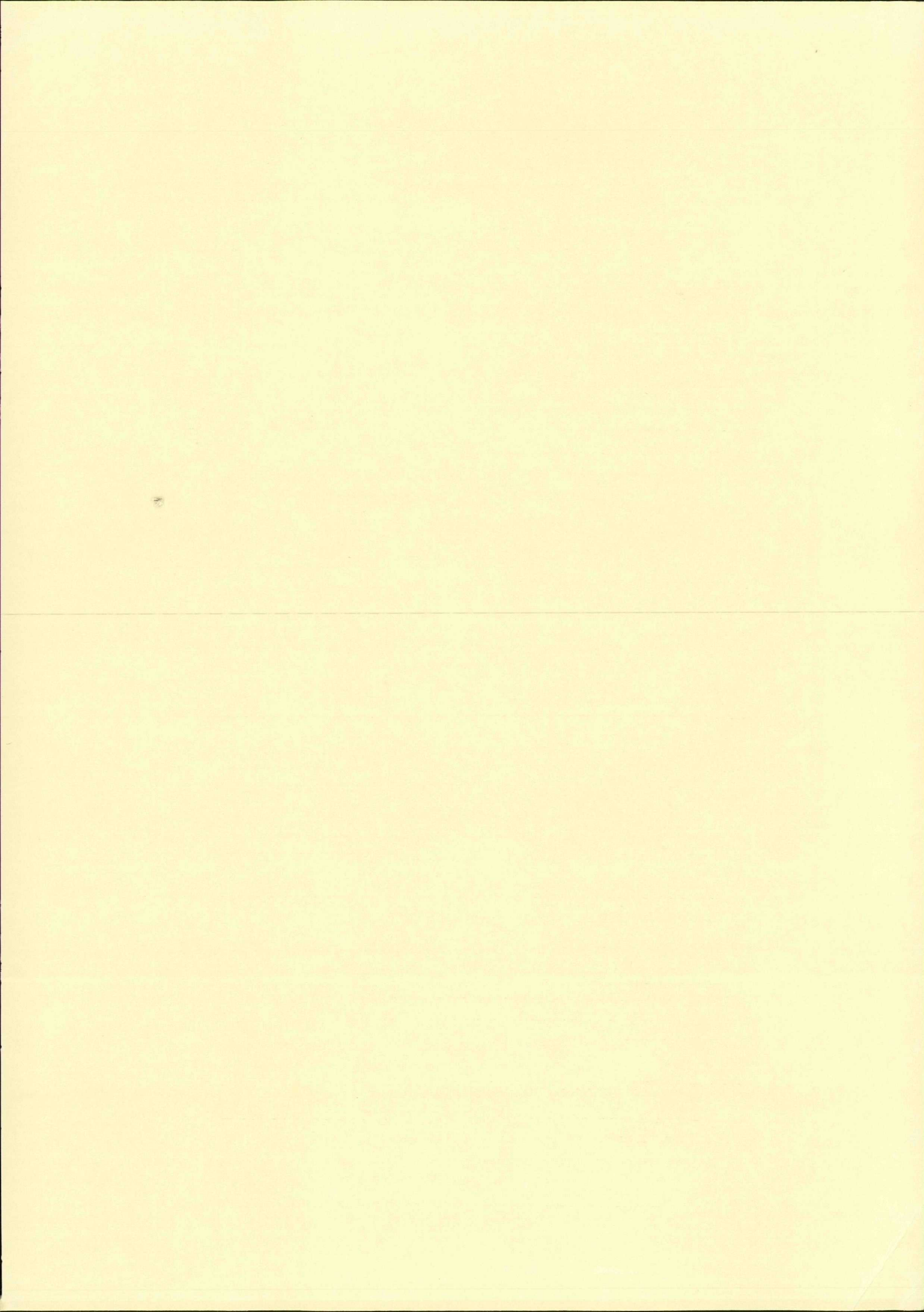
Laat iedereen alstublieft attent zijn op mogelijk belangwekkende vondsten en deze zo snel mogelijk bij de HKB aanmelden.

Jubileum Oudheidkundig Genootschap Niftarlake

In 1987 viert het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake het 75-jarig bestaan. Op 4 juli wordt een jubileumtentoonstelling geopend in Slot Zuylen over Rust en Werk aan de Vecht. Deze tentoonstelling zal gedurende de maanden juli en augustus voor het publiek toegankelijk zijn. De verjaardag van het Genootschap wordt gevierd op zaterdag 13 juni. U wordt verzocht die dag de vlag uit te steken.

Tijdschrift Historische Kring Breukelen

De sluitingsdatum voor het inleveren van kopij voor het volgende nummer, de tweede aflevering in 1987, is 17 april 1987.

TIJDSCHRIFT HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

Jaargang 2 - nummer 1

Inhoud

Redactioneel	3
De Brouwerij	
H. Polderman	4
Uit oude raadsnotulen. 1. Raadsleden van 1878 willen zelf ook een krant lezen	13
Het gebied van Breukelen aan de oostelijke Vechtoever tijdens de Middeleeuwen	
Arie A. Manten	14
Het graven van een wetering in 1455	
Arie A. Manten	19
De verdwenen watermolens van de polder Breukeleveen	
Ing. Jan den Besten	24
De eerste watermolen in Breukeleveen in 1649 gesticht	
Arie A. Manten	31
Historie? Dat is gisteren. 2. De geur van boenwas	
Paul van Warmerdam	32
Uit oude raadsnotulen. 2. Drinkgelag bij de brandweer in 1875	38
Mededelingen van het bestuur	39

© 1987 Historische Kring Breukelen

Afbeelding op de voorkant van het omslag: Het in 1672 verwoeste Huis Ter Aa; naar een kopergravure uit Lud. Smids, Schatkamer der Nederlandsche Oudheden, of woordenboek, behelzende Nederlands steden en dorpen, Kasteelen, sloten en Heeren Huizen, oude volkeren, rivieren, Vermaarde Luiden in Staat en Oorlog, Oudheden, Gewoontens en Lands wyzen. Derde druk, met aantekeningen van P. Langendijk, 1774. Uitg. Gerrit Bom, Amsterdam, prent ingevoegd tussen de bladzijden 2 en 3.